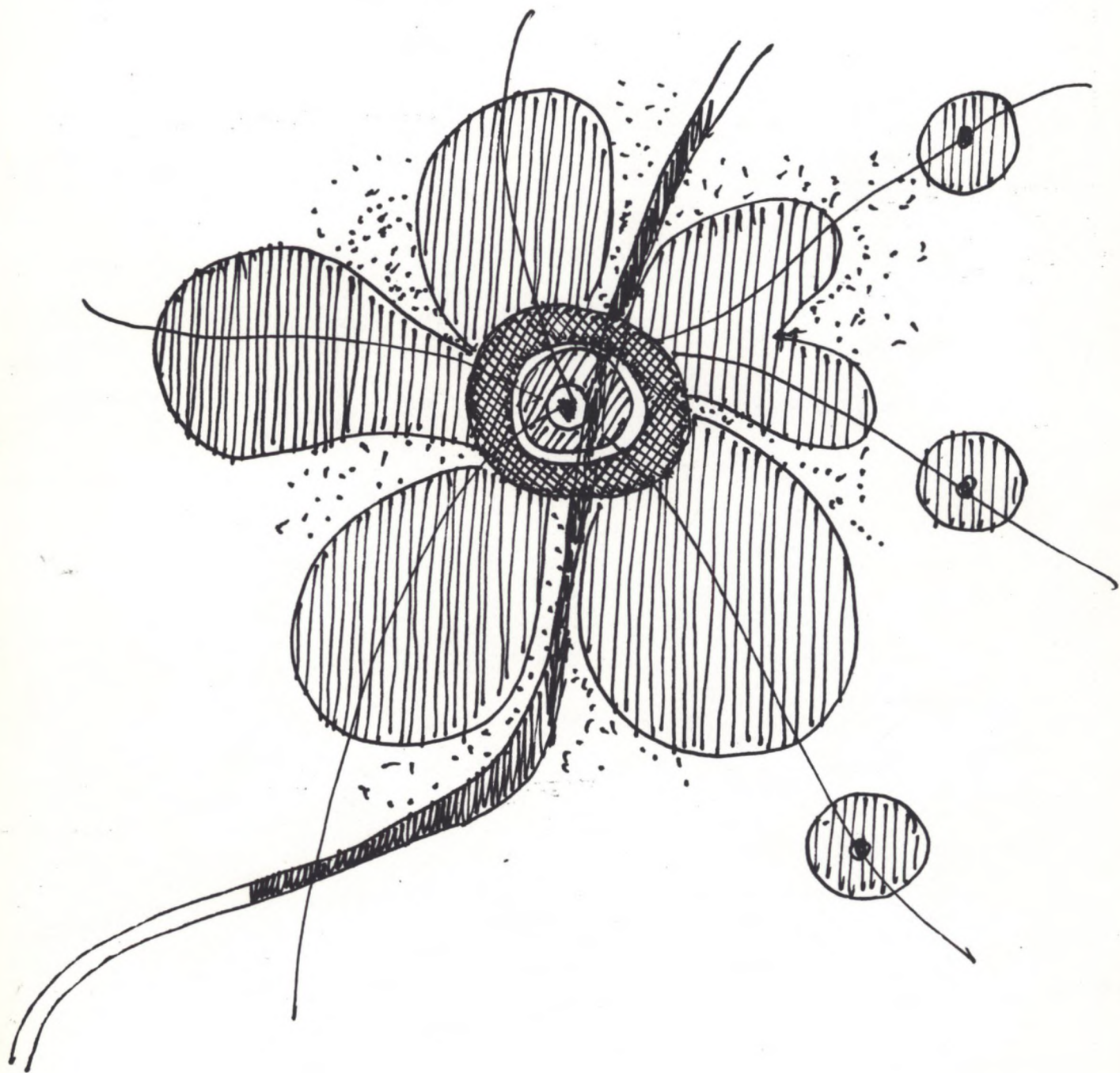
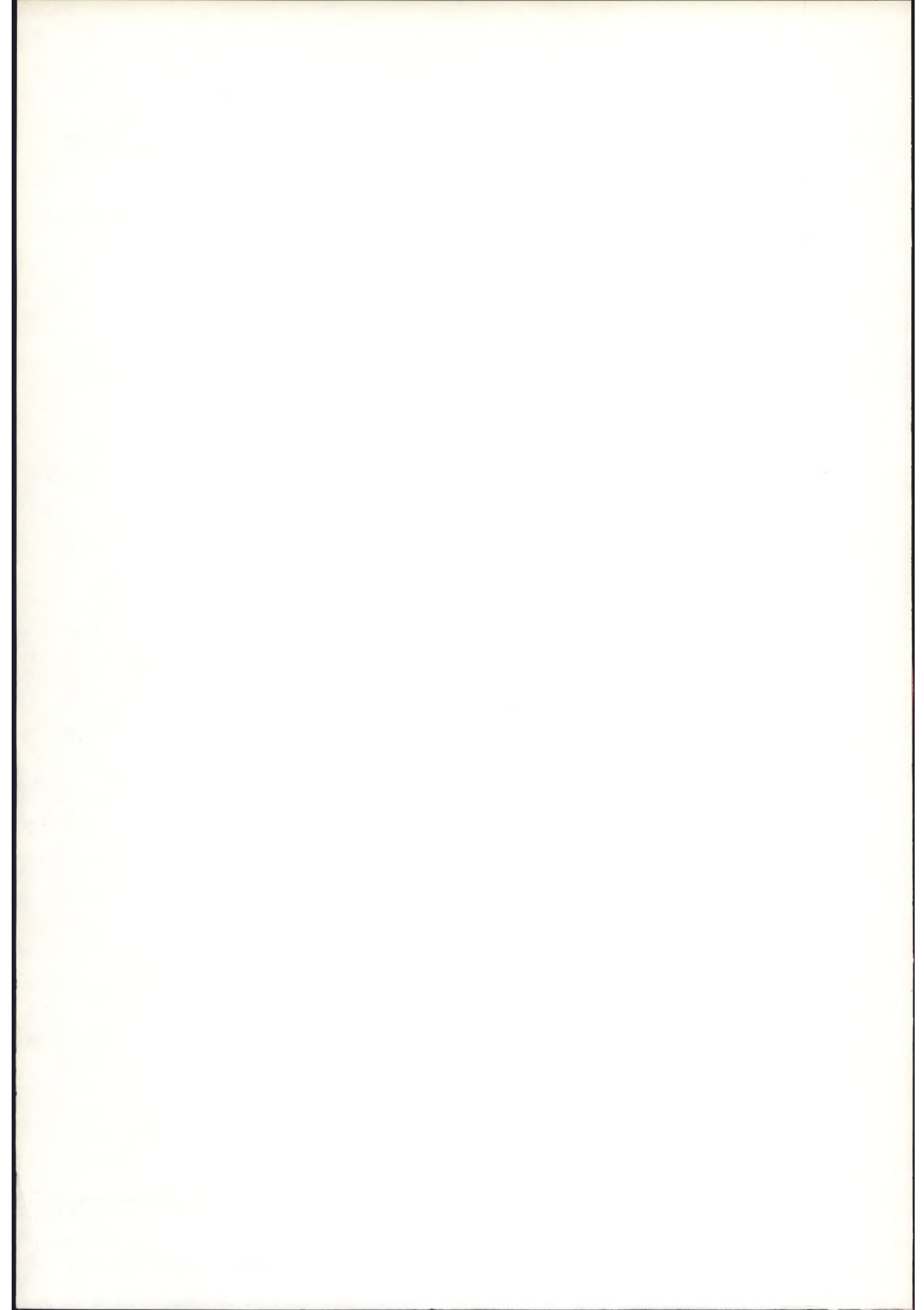

Planlægningens græsrodde

Carl Ewald Hansen

Dansk Byplanlaboratorium
Byplanhistoriske noter 7

Planlægningens græsrodde

Carl Ewald Hansen

Dansk Byplanlaboratorium
Byplanhistoriske noter 7

Titel:

Planlægningens græsrodde
Dansk Byplanlaboratorium
Byplanhistoriske Noter, nr. 7.

Forfatter: Carl Evald Hansen

Forsidetegning: Carl Evald Hansen

Udgivet af Dansk Byplanlaboratorium, 1986.

Copyright.

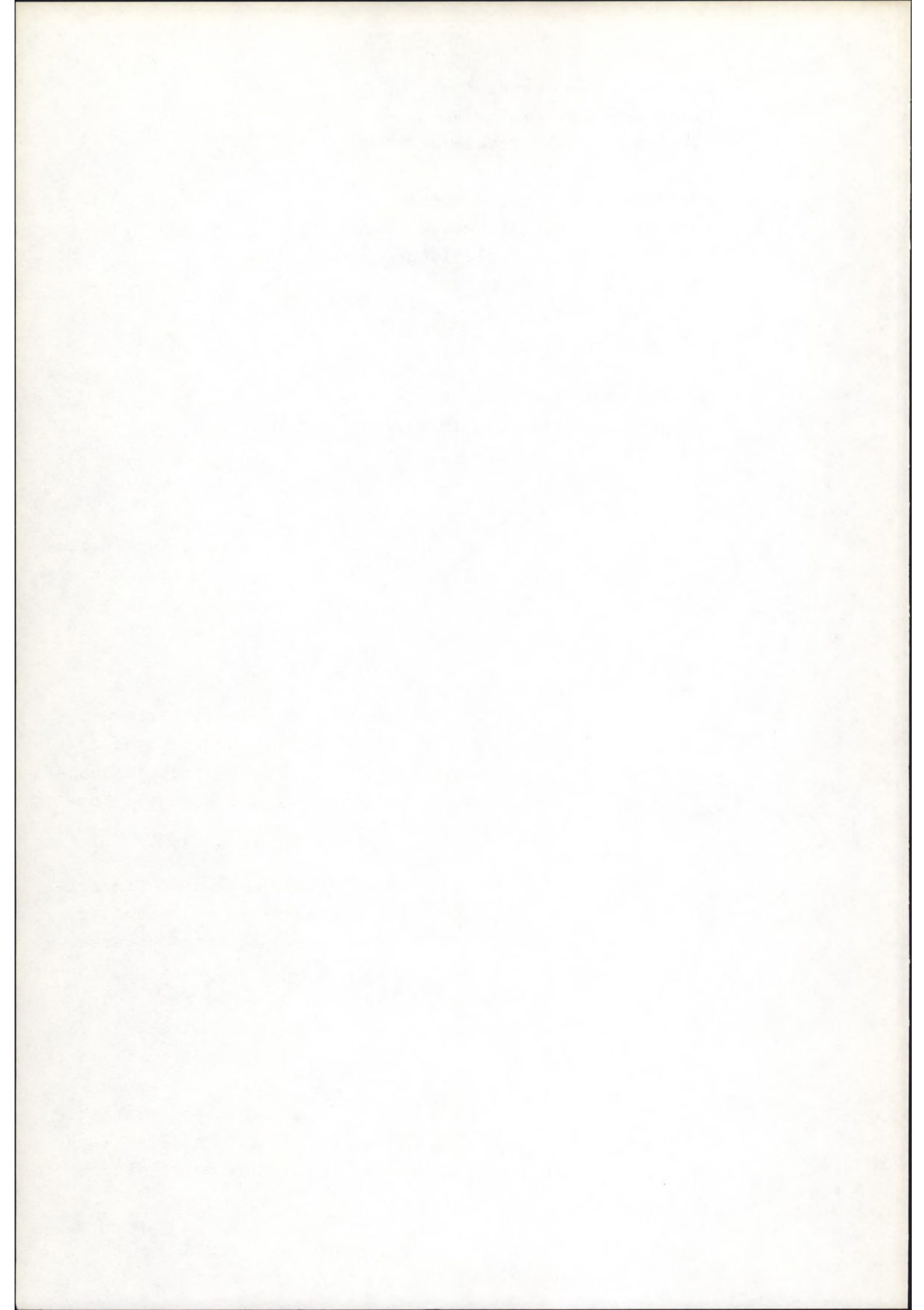
ISSN 0900-3274.

ISBN 87-87487-527.

Dansk Byplanlaboratorium.

Peder Skrams Gade 2B, 1054 København K.

telf.: 01 137281

FORORD

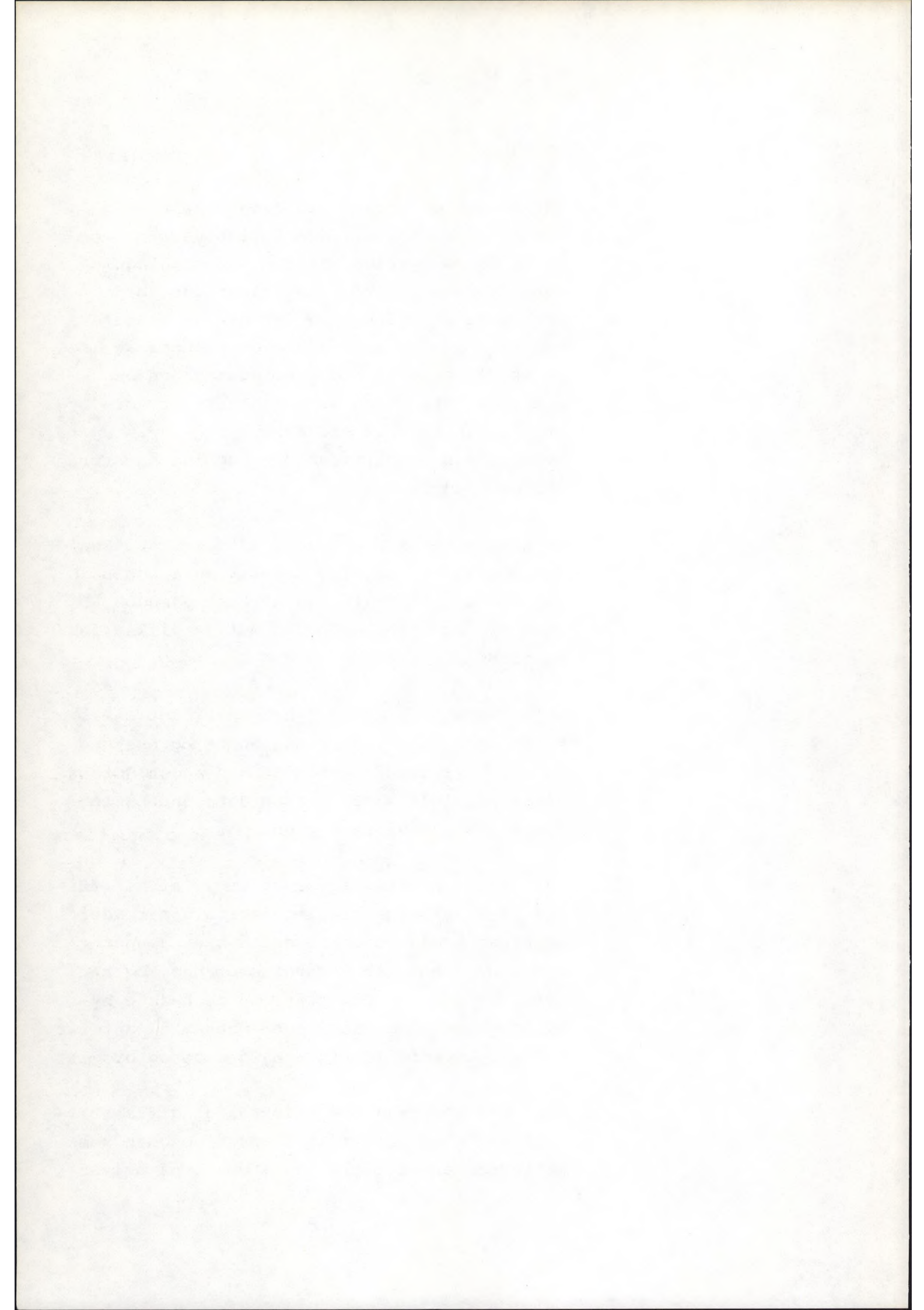
Når en gammel garvet planlægger føler sig foranlediget til at fare i blækhuset og fortælle os om byernes tilstand og planlægningens "velsignelser" - ja, så er det fordi han har noget på hjerte. Og det har Carl Evald Hansen. Lige ud ad landevejen og uden at lægge skjul på noget viderebringer han sine bekymringer over, hvordan vi behandler vore byer, og sin skepsis med hensyn til, hvad og hvem de seneste årtiers planlægning har været til gavn for.

De fleste eksempler viser, udtaler Carl Evald Hansen, at planlægningen først og fremmest har tjent til en sikring af fast ejendom, samt til at skabe de bedst mulige vilkår for ejendomsspekulation!

Carl Evald Hansen har dyb sympati for Lewis Mumfords opfattelse af mennesker og byer og er meget kritisk overfor blandt andet Corbousiers planlægningstanker og Jane Jacobs løsninger på storbyernes problemer.

Carl Evald Hansen har brugt meget af sin fritid på at studere planlægningens græsrodde og på at finde ud af, hvordan byer fungerer. Store byer har altid fascineret ham, og han når frem til det resultat, at de bedste bykvaliteter skabes dér, hvor menneskelivet får lov til at udfolde sig - myldrende og broget.

Carl Evald Hansen fik i 1956 afgang fra arkitektskolen og blev i 1965 ansat hos den kommitterede efter nogle års arbejde på privat

tegnestue. I slutningen af 60-erne og begyndelsen af 70-erne virkede han som byplankonsulent for et par kommuner samtidig med sit arbejde i ministeriet. Dette afsluttedes, da Carl Evald Hansen blev områdeleder for Sønderjyllands og Ribe amter. I dag er han stadig ansat i Planstyrelsen og varetager blandt andet sekretariatsarbejdet for Miljøankenævnet.

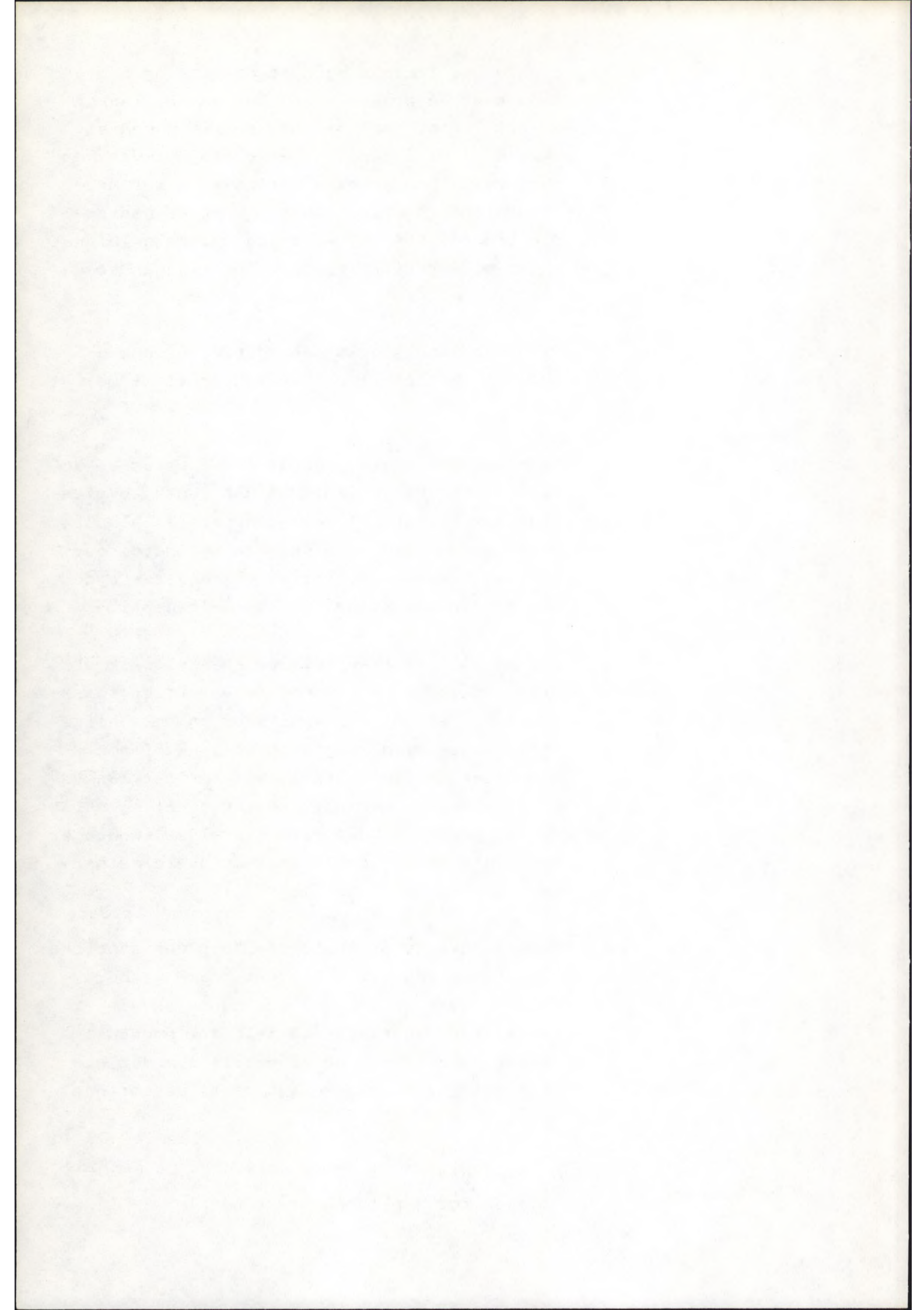
"Planlægningens græsrodde" udgives som hæfte nr. 7 i skriftserien "Byplanhistoriske noter".

Formålet med udgivelsen af disse noter er at bidrage til belysningen af den danske byplanlægnings historie i vort århundrede, blandt andet ved at lade planlæggere og andre, der har medvirket selv, fortælle med deres egne ord om den udvikling, de har deltaget i.

Der er således ikke tale om en historisk afhandling eller en grundig dokumenteret forskning, men alene om erindringer og personlige opfattelser af de begivenheder, der fandt sted. Det betyder naturligvis, at der kan være forskellige meninger om, hvad der egentlig skete, og skulle det være tilfældet, modtager Byplanhistorisk udvalg gerne meddelelse herom.

Det er udvalgets håb, at de "Byplanhistoriske noter" vil inspirere til, at andre griber pennen, samt at noterne vil kunne udgøre et værdifuldt baggrundsmateriale for eventuel senere forskning - et materiale som det ellers ville være vanskeligt at tilvejebringe.

Vibe Dalgas
formand for Byplanhistorisk udvalg

PLANLÆGNINGENS GRÆSRØDDER

Kevin Lynch døde sidste forår (1984). Han overleves af Lewis Mumford, den mand, som gav ham og mange andre interessen for planlægning. Hvor Lewis Mumford forblev tro mod sin ungdoms idealer, udviklede og ændrede Lynch i langt højere grad sine holdninger og sin opfattelse af byens visuelle karakter.

Mumford er af sine kritikere, især Jane Jacobs, blevet beskyldt for at hade byen og opdele den i havebyer. Han har ganske vist gennem et langt liv bekæmpet sammenklumpning af mennesker i storbyer og samtidig talt imod tendensen til byernes spredning. Men han hadede ikke byen. Tværtimod talte han for at bevare det ved byen, som udtrykker den kulturelle kontinuitet. Det han forsøgte at gøre opmærksom på var, at den struktur, som var skabt gennem århundreder, nu blev undertrykt gennem en formålsløs materialisme. Jeg vender senere tilbage til Mumford.

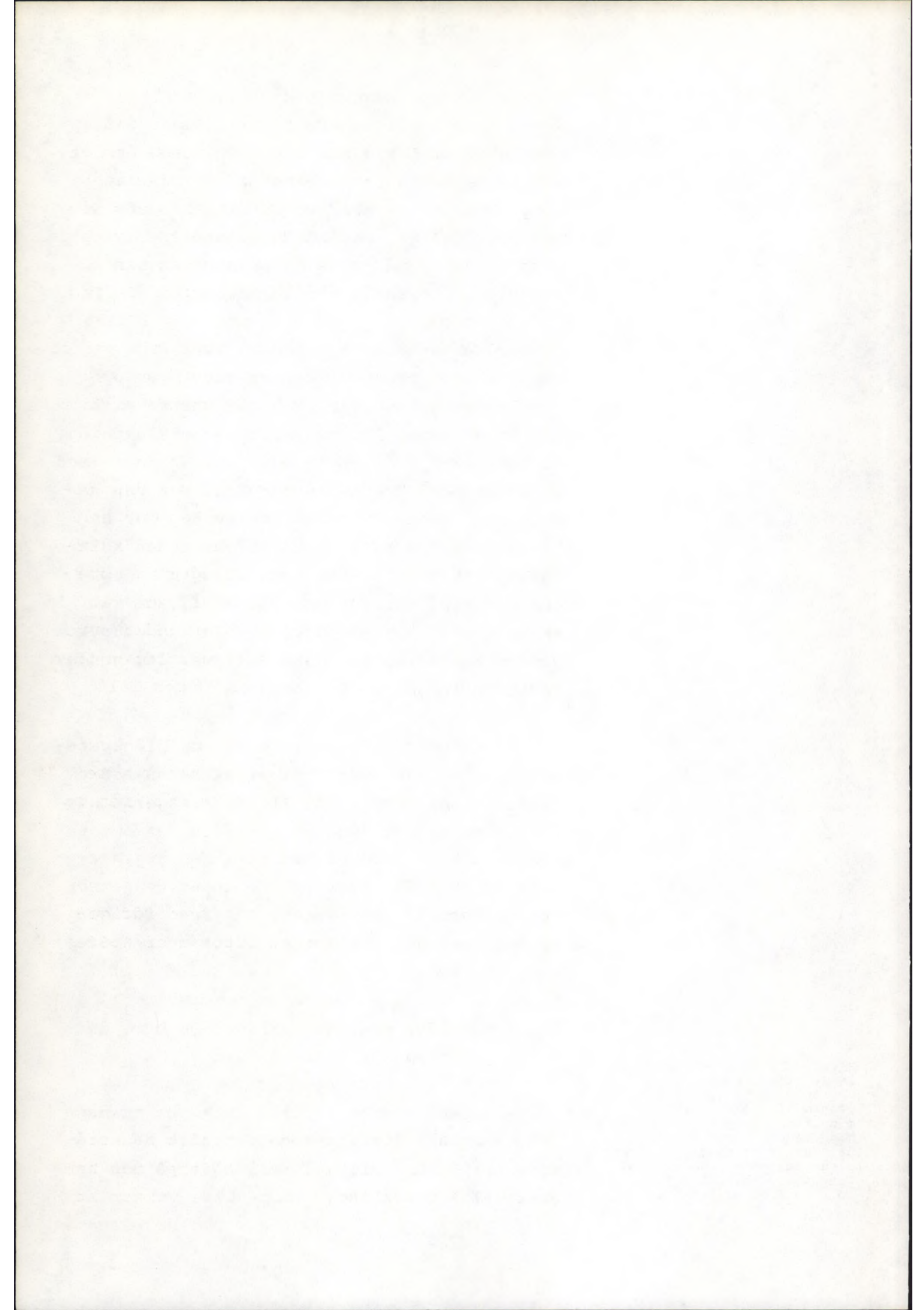
Der er en udbredt skepsis over for plansystemet og planernes evne til at skabe en bedre fysisk ramme for livskvalitet. Årsagerne her til er mange, og det vil nok være for omfattende at komme ind på dem her. Men jeg har forsøgt at finde frem til nogle af de personer og forhold, som danner baggrund for det system, som der planlægges efter over store dele af verden.

Baggrunden for det, der skrives om her, dannes i slutningen af 1800-tallet.

1800-tallets storby tiltrak folk som en magnet. Men samtidigt samlede den alle de negative træk, som fulgte i kølvandet på den industrielle udvikling.*

*

Måske ville det være rigtigere at sige, at baggrunden for byplantankerne blev dannet gennem hele 1800-tallet. De mennesker, hvis tanker skaber baggrunden, fødes i første halvdel, skriver bøgerne, som giver tankerne vinger i midten af 1800-tallet, og dør omkring århundredskiftet.

John Ruskin (1819-1910). Han skrev i 1810 bogen "Seven Lamps of Architecture". Heri beskrev han arkitekturens væsen. Han var socialreformator og slog til lyd for en genføddelse af middelalderens håndværkerkultur.

William Morris (1834-1896) blev påvirket af Ruskins tanker. Det hus, han byggede til sig selv, Red House, fik en væsentlig betydning for kunsthåndværk og en række arkitekter. Huset blev tegnet af Phillip Webb (1831-1915). Morris skrev bogen "News from Nowhere" (1891), og heri udviklede han sit syn på en utopisk socialisme.

I forlængelse af forannævnte skal amerikaneren Edvard Bellamy (1839-1898) nævnes. Han skrev bogen "Looking Backward 2000-1887". Heri beskrev han et socialistisk fremtidssamfund, hvor han med Boston som eksempel så tilbage fra år 2000 til den tid, hvor han skrev bogen. Den blev udgivet 1888.

Jeg finder det også naturligt her at nævne den amerikanske økonom og sociolog Thorstein Veblen (1857-1929). Han var af norsk afstamning. I bogen "The Theory of the Leisure Class" analyserede han menneskets forbrugstilbøjeligheder. Han hævdede, at målet for konkurrencen i det moderne industrisamfund var at blive en arbejdsfri storforbruger. Hans tanker fik blandt andet betydning for Lewis Mumford.

Sideløbende med disse bøger fandt der en række konkrete forhold sted i arbejdet blandt fattige og undertrykte mennesker.

Journalisten Jacob Riis (1849-1914), der var født i Ribe, viste på en realistisk måde i sine billeder, hvordan en stor del af befolkningen levede i New York. Han var uddannet som tømrer og udvandrede til USA i 1870, hvor han blev kriminalreporter i New York. Hans indsats på det socialfilantropiske område gav anledning til en række reformer.

Som økonomisk reformator må nævnes Henry George (1839-1897). Han var amerikaner, og i bogen "Progress and Pover-

ty" førte til, at mange mennesker fik en negativ opfattelse af storbyen. Mennesker som Ruskin og Morris så med afsky på det forfald, massefabrikationen skabte, især det forfald det gamle håndværk og dets traditioner var ude for. Samtidig så de nyopdukkede industri-fyrster en fare for en forringelse af arbejds-kraften i de usunde arbejderkvarterer. Derfor var det ikke bare hensynet til arbejderne trivsel, men også af hensyn til profit og produktion, at de opførte model- eller idealbebyggelser som f.eks. Bournville, Port Sunlight m.v.

Men mange kræfter var i gang for at åbne offentlighedens øjne for de uhumske tilstande, der herskede i de hastigt voksende industribyer. Mange forskellige beskrivelser af forholdene udkom op til århundredskiftet, og f.eks. viste Jacob Riis med sine billeder, under hvilke rædselsfulde omstændigheder "den anden halvdel levede" (How the Other Half Lives).

Den lille overskuelige by, hvor man kendte hinandens problemer, måtte blive det, man så som idealet.

HAVEBYBEVÆGELSEN

Jordbunden var således moden til en udflytning i havebyer, da Ebenezer Howard i 1898 skrev sin bog "Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform", som 1902 blev omskrevet til "Garden Cities of Tomorrow".

Howard er født 1850 i London.

Efter den almindelige skolegang fik han arbejde på et kontor. I 20-års alderen tog han til Nebraska for sammen med nogle venner at blive farmer på et homestead. Det var den be-

ty" (1879) hævdede han, at den fri ejendomsret til jord var årsag til fattigdom. Georgismen har som bevægelse forfægtiget dette synspunkt. Retsforbundet blev oprettet på grundlag af disse synspunkter.

En anden økonom, som har haft en vis betydning for mellem- og efterkrigstidens økonomer, er Alfred Marchall (1842-1924). I sit hovedværk, "Principles of Economy" fra 1890, sammenfattede han nogle antagelser om begreberne grænsenyttelse og grænseprodukt.

Frederic J. Osborne (1885-1980?) blev født i London i et lavere middelklasse miljø. Fra drengeårene har han kendt Londons slum, hvilket har haft betydning for hans sociale sindelag. Han fik aldrig nogen egentlig uddannelse. Det, som formede og udviklede hans holdninger til samfundsspørgsmål, var hans deltagelse i Fabian-selskabets møder. Her blev han især påvirket af H.G. Wells og Bernard Shaw, som han beundrede. Af arbejde havde han forskellige underordnede kontorjobs. Det som virkelig ændrede hans livsbane og livsforløb var, da han kom i kontakt med Ebenezer Howard og i 1912 blev sekretær for lederen af den første new town, Lechworth. Han flyttede senere til Welwyn, da denne new town blev gennemført.

Præsten Samuel Augustus Barnett (1844-1931) og han kone, Henriette Barnett (1851-1936) arbejdede i Londons East End. De skabte sammen med en række universitetsfolk i 1884 et "University Settlement" Toynbee Hall. Tanken var, at akademikere skulle leve og arbejde midt i et fattigkvarter og selv opleve, hvordan det er at være fattig.

Samtidig med oprettelse af Toynbee Hall blev der dannet et lille selskab af intellektuelle, the Fabian Society. Det er opkaldt efter Fabius Cunctator "Nøleren", hvilket sigtede til, at forandringer tager tid, hvis de ikke skal gennemføres ved revolution.

tegnelse man brugte om det areal, nybyggerne frit fik stillet til rådighed mod at bosætte sig på stedet og dyrke jorden i mindst 5 år. Det blev Howard hurtigt træt af og tog til Chicago, hvor han genoptog sit gamle arbejde som kontormand og stenograf. Chicago var i de år den vildtvoksende by på prærien. I USA oplevede Howard modsætningen mellem den store by og det omliggende kæmpeopland. Han må have kunnet fornemme, hvordan storbyen var afhængig af sit opland. På det nybyggersted, hvor han var i knapt et år, må han have følt det tungsind, der hvilede over tilværelsen på landet, - men han må også have set, at det var et sundere og mere følsomt liv. Det må have dannet en stærk kontrast til det barske og usunde liv, han så i storbyen. Men han har også kunnet fornemme, at storbyer er forskellige. Tænk f.eks. på den civiliserede by London i forhold til Chicago.

Howard var i USA i 5 år og tog tilbage til London omkring 1876.

F.J. Osborne, der sammen med Mumford var Howards tro discipel, har skrevet, at Howard ikke var nogen belæst mand, men oplevede med sine øjne. Han levede et stilfærdigt familieliv, og man ved, at han i sine unge år bevægede sig blandt kirkefolk og Fabian-socialister. The Fabian Society var stiftet 1884 af en række intellektuelle, som var tilhængere af socialisme, men gennemført som et reformarbejde uden revolution. Medlemmer var blandt andet Bernard Shaw. I disse kredse fik Howard også kendskab til økonomeren, Alfred Marchalls tanker. Marchall gav i 80-erne udtryk for, at industrien kunne placeres næsten hvor som helst, blot arbejdskraften flyttede med. Det var også i de kredse, han mødte Henry Georges' beskatningsideer.

I de år, hvor Toynbee Hall og Fabian-selskabet blev dannet, opholdt en ung amerikansk pige sig i London. Pigen, Jane Addams (1860-1935) var 29 år gammel, da hun kom til England. Hun var en veluddannet pige med en midtstatskulturel baggrund. Hun deltog i Fabian-selskabets møder og blev især påvirket af George Bernard Shaws socialistiske ideer. Jane Addams besøgte også Toynbee Hall og ønskede at skabe et sådan i USA. Hun valgte Chicago, som hun kendte, og hun vidste, hvor forfærdelig dens slumbefolkning levede. Chicago var på få år vokset til en millionby, og dens immigrantbefolkning oversteg nu langt i tal den indfødte befolkning. 68% var således født uden for USA, og af de resterende 32% var størstedelen 2. generation af irere eller tyskere. De såkaldte Yankees (d.v.s. de indfødte) udgjorde en slags overklasse, som i høj grad undertrykkede tilflytterne. Det var den befolkning, hun ville arbejde for og hjælpe - især kvinder og børn. I 1893 oprettede hun Hull House, som huset hed efter den tidligere ejer. Fra dette socialforsorgscenter agiterede hun for reformer til gavn for kvinder. I 1915 satte hun sig i spidsen for kvindernes fredsbevægelse, og herfor fik hun i 1931 Nobels fredspris.

I USA er der næppe tvivl om, at en væsentlig del af optakten til planlægningsbevægelsen begyndte med anlæggelse af Central Park i New York i midten af 1800-tallet. Der var lavet en plan for New York allerede 1811, men i denne plan var der ikke afsat plads til en egentlig park. Det blev der i planen fra midten af århundredet, hvorefter der blev udskrevet en konkurrence om udformningen af parken. Den engelske arkitekt Calvert Waux opfordrede gartneren, Frederic Law Olmsted til, at de sammen skulle lave et forslag. Deres forslag, som blev gennemført, er en klar reaktion mod det skakbrættemønster, som hele USA er bygget op over. Det var et forslag om at føre naturen ind i storbyen og som en naturlig del af denne. Parken er bygget op på de naturskabte forudsætninger, hvor klippepartier er bevaret. Vejene er en naturlig del af hele New Yorks vejssystem. Man ser her for første gang et differentieret vejssystem med 4

CHICAGO OG CHICAGOSKOLEN

Der skete mange interessante ting i Chicago omkring de år, Howard var der. Chicagoskolen er et begreb, som har sin oprindelse i disse år. De mest søgende og fremragende arkitekter som f.eks. Sullivan og Richardson byggede "templer" for de nye forretningsguder. Senere blev perioden præget af præiearkitekturen, ført frem af Frank Lloyd Wright.

På planlægningens område når parkbevægelsen i løbet af 70-erne Chicago. Frederic Law Olmsted, der sammen med den engelske arkitekt Waux skabte Central Park i New York og parker i en række andre amerikanske byer, skrev 1871 til bystyret og foreslog, at man benyttede lejligheden, mens det endnu var muligt, til at udlægge parker langs Chicagos søfront. Området blev senere (1898) brugt til den store verdensudstilling, hvor Daniel Burnham introducerede "City Beautiful"-bevægelsen.

I mange amerikanske byer blev bycentrene i disse år ombygget med monumental anlæg og parkveje. Walter Burley Griffin brugte ideen i 1912 til sin plan for en ny hovedstad i Australien, Canberra.

På det sociale område oprettede Jane Addams i slutningen af 80-erne et samfundscenter, "Hull House", der svarede til Bernetts "Toynbee Hall" i East London og Geddes "settlement" i Edinburgh (The Settlement House Movement).

Kimen til naboskabsideen er formentlig opstået i forbindelse med arbejdet i disse samfundscentre. Ideen med centrene var blandt andet gennem personlige kontakter at skabe en bedre social forståelse for hinandens problemer. Måske var det også overklassens og mid-

klasser. Et for ridende, et for den hurtige og et for den langsomt kørende trafik og endeligt et for gående. Der er også for første gang gennemført niveaufrie skæringer mellem den hurtige og den langsomme trafik.

Frederic Law Olmsted (1822-1903) er næsten samtidig med en anden berømt gartner, Joseph Paxton (1803-1865). Olmsted placeres centralt blandt de amerikanske planlæggere. Han har lavet parker overalt i amerikanske byer. I forordet til bogen "Civilizing American Cities" beskrives han med ærefrygt. Der er dog heller ikke tvivl om, at han har haft stor indflydelse på opfattelsen af, hvordan man skulle civilisere amerikanske byer, og på det som fører til ideen om parkveje og grønne bæltter omkring byerne. Det er ikke helt unaturligt, at det netop er i USA, at "City Beautiful"-bevægelsen og parkbevægelsen blev det centrale led i byplanlægningen. Folk, der udvandrede til USA, var mennesker, der søgte en ny og fri tilværelse, og mange vendte de europæiske, sammenklumpede industribyer ryggen. Allerede William Penn (1644-1718) gav udtryk for, da han grundlagde Philadelphia i 1683, at det skulle være en grøn og sund by og et fristed for mennesker, som var forfulgt. En vis betydning for opfattelsen om den grønne by har vel også forfatteren til "Livet i skovene", Henry David Thorey (1817-1862) haft. Man siger, at med ham kom den europæiske liberalisme og individualisme i midten af 1800-tallet til New England.

Det er klart, at Paxton, som Olmsted beundrede, og som han havde studeret i England, har haft betydning også for parkbevægelsen. Men Paxtons parker var mere "en have" og mere forfinet end den integrerede park og by, og som skulle sammenbindes med parkveje. Disse veje var ikke bare en vej omgivet af træer, men veje som forløb gennem en park.

Chicagoskolen. Der er 2 bevægelser, hvorom denne betegnelse bruges. Den ene er den, som skyskraberarkitekterne fra omkring århundredskiftet

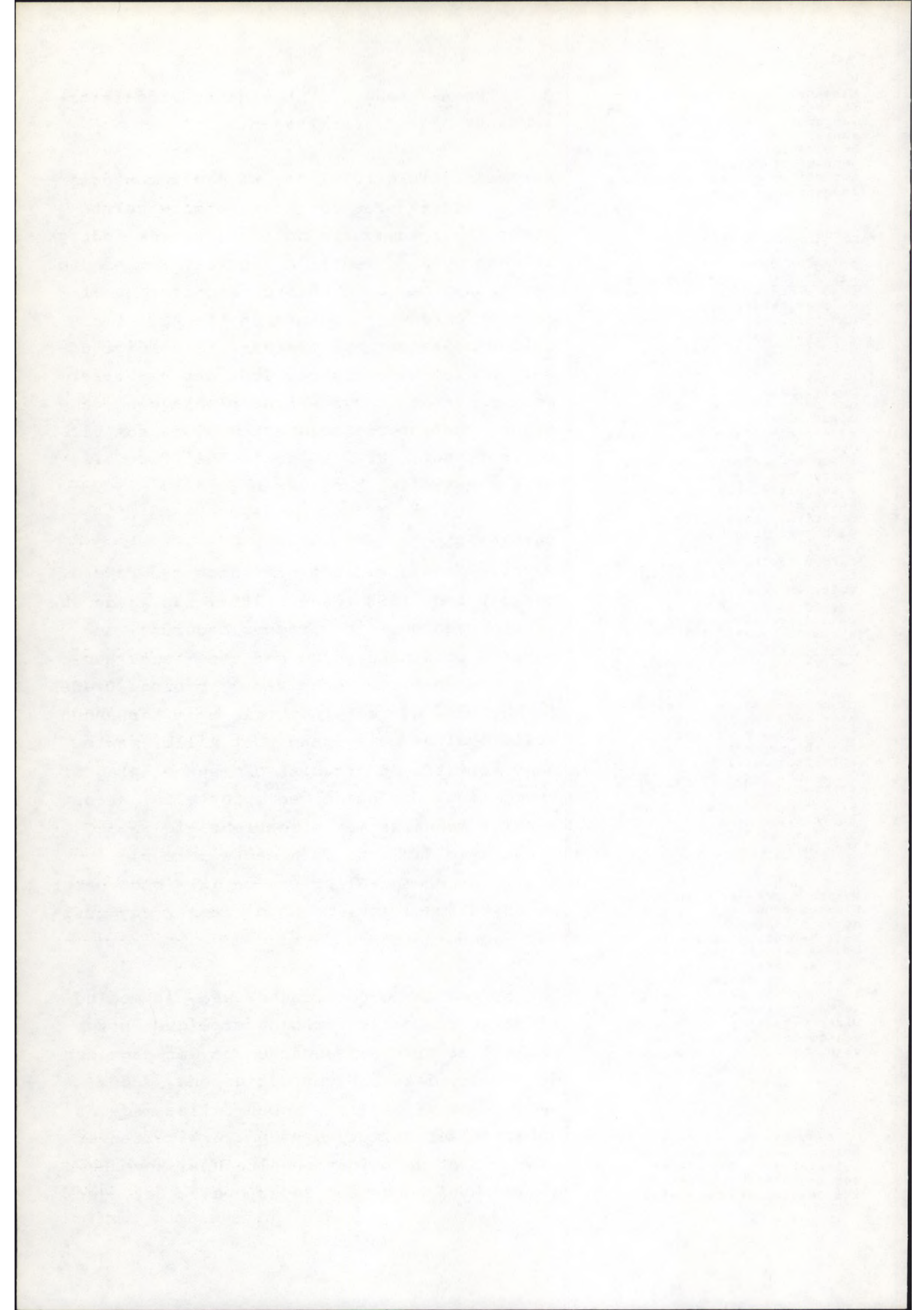
delklassens trang til at pådutte middelklassekultur på arbejderklassen.

Der er dog ikke tvivl om, at hensigten også var at øge et pres for at få større selvbestemmelse i kommunale anliggender som modtryk til den øgede offentlige kontrol. Som bekendt har tanken om, at mennesker indenfor et afgrænset område (naboskab) skulle have flere fællesinteresser end et andet tilfældigt udsnit af samfundet, været den, der har været mest angrebet af nyere tids planlægningstankgang. Den større selvbestemmelse, som vi vel har fået, har imidlertid også ført til et uigennemskueligt bureaukrati.

PATRICK GEDDES

Patrick Geddes virkede samtidigt med Howard. Han var født i Skotland i 1854. Han havde ikke storbyen som sin barndoms baggrund, men voksede op i naturen og det åbne land. Han blev uddannet som botaniker og biolog. Geddes fornemmede, hvordan industribyen efterhånden ville opsluge hele egnen. Det ville, mente han, føre til en organisk sammensmeltning af by og land. Han havde den opfattelse, at det enkelte menneske måtte bestræbe sig på at kende hele sin egn. Folk måtte gøre sig klart, at en egn eller region ikke blot bærer på en kulturel arv, men også rummer skyggesider - ondskab og rædsler.

Det er som om, Geddes regner med, at medindflydelse på lokale forhold forpligter borgeren til at erkende sandheden om det pågældende område. Ikke 2 byområder er ens, sagde Geddes, og vi har ikke nogen fælles måde at opleve eller opfatte byer på. Arkitekten er vant til at se på det enkelte hus, kommuneingeniøren på kommunens gader o.s.v. Det, der

står for, og den anden bevægelse hører sammen med udviklingen af bysociologien. Her er Adna Ferrin Webers bog "The Growth of Cities in the Nineteenth Century" fra 1899 af stor betydning. Fortsættelsen gøres af Park og Burgess i 20-erne og Luis Wirth, der 1942 skrev "Urbanisme as a Way of Life".

H.H. Richardson (1838-1896) er blandt andet uddannet som arkitekt på Ecole des Beaux-Arts i Paris. Han kom tilbage til USA i 1865, hvor han begyndte at arbejde i Chicago. Her fik han væsentlig betydning for den arkitektur, som betegnes "Chicagoskolen".

Luis H. Sullivan (1856-1924). Han var født i Boston, men fik også sit hovedvirke i Chicago. Han er uddannet som arkitekt på MIT og havde derefter et kort ophold på Ecole des Beaux-Art (1874). I 1875 søgte han arbejde i Chicago og kom til at arbejde hos Dankmar Adler (1844-1900). Adler var født i Tyskland. Sullivan blev 2 år senere (1877) kompagnon i firmaet, der blev førende for det, der betegnes som Chicagoskolen.

Walter Burley Griffin er født 1878. Han er uddannet på University of Illinois. Griffin er især kendt for planlægningen af Australiens hovedstad, Canberra. Selv om denne by i sin opbygning med de målrettede boulevarder kan minde om "City Beautiful"-ideen, var Griffin ikke egentlig påvirket af Burnham. På arkitektskolen var han påvirket af lærere, som var uddannet i Berlin, og efter sin færdiguddannelse arbejdede han sammen med Frank Lloyd Wright, og sluttede sig blandt andet sammen med ham til de kredse, som færdedes i Hull House og en anden af de kulturelle institutioner i Chicago, Steinway Hall. I Hull House traf Griffin, Patrick Geddes, der i begyndelsen af århundredet var gæst i huset i flere uger. Dette møde påvirkede Griffin i hans opfattelse af planlægningen. 1906 blev Griffin af den kinesiske regering bedt om at komme til Kina for at hjælpe regeringen med planlægning af blandt andet Shanghai. 1912 fik han 1. præmien i konkurrencen om

senere skulle blive til bogen "The Evolution of Cities" var arbejder og tanker, som blev formet fra århundredskiftet og fremefter. Selv om bogen først kom i 1915, var indholdet af den allerede kendt verden over. Den danner grundlaget for den første engelske byplanlov fra 1909.

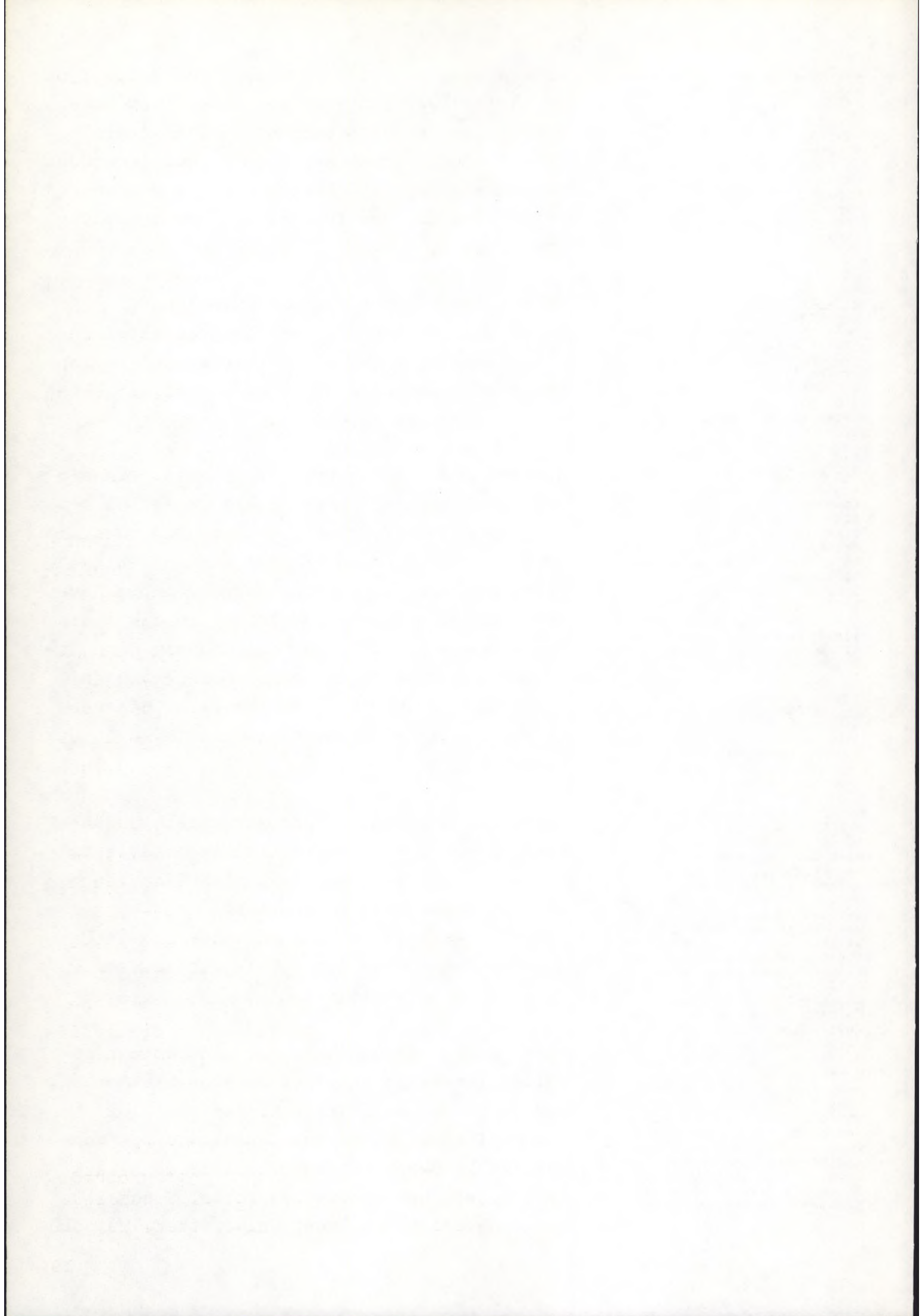
ANGLO-AMERIKANSK PLANLÆGNINGSTANKEGANG

Lewis Mumford har i betydelig grad været meningsdannende i den anglo-amerikanske byplantradition. Hans idéverden er uløseligt knyttet til Howards og Geddes.

Mumford blev født i New York i 1895. Fra sin tidligste ungdom følte han sig beslægtet med og inspireret af Howards tanker. Han voksede op i et kvarter nordvest for Central Park. Denne park kan i Mumfords barndom næppe have været fuldt udviklet. Mumford har selv i sine erindringer fortalt, hvordan han som barn oplevede landlige omgivelser i området. Byen har sikkert, som den gode legeplads den var, været med til at forme hans opfattelse af bykvalitet.

Efter grundskolen fik han sin første uddannelse på et aftenuniversitet. Her skulle han som skolearbejder arbejde med Skandinavien og fik herigennem sit første kendskab til skandinavisk arkitektur. Han var især begejstret for Saarinens banegård i Helsingfors, som i de år lige var fuldført.

Under første verdenskrig var han som marine-soldat indkvarteret på et pensionat i Boston. Her lærte han en ældre arkitekt (William Blake Bigelow) at kende. Gennem ham fik Mumford et kendskab til moderne amerikansk arkitektur, som han senere har fortalt, han ikke kunne have fået på noget universitet. Mumford

Canberra. Dette medfører, at Griffin forlader Chicago og flytter til Australien og fortsætter derfra til Østen, hvor han virkede resten af sit liv.

Steinway Hall er formet i 1896 af en gruppe mennesker, som senere Frank Lloyd Wright og Griffin sluttede sig til. Denne gruppe arbejdede på grundlag af de organiske principper, som Sullivan havde anvendt. Det er det, som blandt andet fører til præriearkitekturen, der karakteriserer Chicagoskolen.

*
Noter om Mumford.

Vi kender bedst Mumford som forfatter af byplantanken. Han har også beskæftiget sig med mange andre kulturelle emner. Hans oprindelige hensigt med de studier, han påbegyndte på New York University og fortsatte på Columbia University of Journalism, var at blive skribent. Da han har skrevet omkring 27 bøger og 1000 artikler, kan man vel sige, at dette mål blev opfyldt. Det var, som nævnt, under et ophold som marinesoldat i Boston, han blev opmærksom på arkitektur af H.H. Richardson. Sammen med den tidligere interesse for Saarinen er det antagelig begyndelsen til hans interesse for arkitektur. Richardson var på dette tidspunkt ved at være glemt. Det er Mumfords fortjeneste, på foranledning af den nævnte pensionerede arkitekt, som jeg ikke ved noget om, at interessen for Richardsons arkitektur blev taget op. Ifølge det uddrag fra "Architectural Record, som jeg har, om Mumfords biografi, er det påvirkningen her, der efter hjemsendelsen får ham til at skrive bøgerne "Sticks and Stones" og "The Brown Decades". Mumfords første bog var "The Story of Utopias". Mumford blev ikke indkaldt under 2. verdenskrig, hvilket synes at have affødt en vis bitterhed. Det skyldes formentlig hans socialistiske synspunkter. Han mistede under krigen sin eneste søn, der blev dræbt under et angreb i Europa. Under krigen skrev Mumford blandt andet "The Condition of Man", der er et historisk filosofisk værk om de betingelser, mennesket lever under.

afsluttede i øvrigt aldrig nogen universitetsuddannelse. Uanset at han har beklædt adskillige professorater, har han foretrukket at kalde sig skribent. Det må dog næppe tages som udtryk for falsk beskedenhed.*

THE REGIONAL PLANNING ASSOCIATION OF AMERICA*

I begyndelsen af 20-erne var Mumford sammen med nogle få andre med til at danne en privat regionplangruppe i New York. Denne gruppe har sin baggrund i tanker, som var blevet fremført af Howard og Geddes. Patrick Geddes deltog som gæst jævnligt i gruppens møder. The Regional Planning Association of America er USA's betydeligste bidrag til efterkrigstidens planlægningstanker. Idémændene og de praktiske planlæggere i gruppen var Clarence Stein og Henry Wright. Det vigtigste resultat af gruppens arbejde er Radburn. I sin bog "Toward New Towns for America" har Stein beskrevet denne og andre bebyggelser, og han har her gjort rede for hele idégrundlaget.

Gruppens arbejde foregik under udveksling af tanker med Raymond Unwin og Barry Parker i England. Unwin og Parker besøgte gruppen i New York, og Stein og Wright besøgte de 2 kolleger i England. Parker overførte blandt andet ideen om et naboskabskvarter kombineret med trafikadskillelse og parkveje til England, idet han brugte disse ideer ved planlægningen af Wytenshawe, en byenhed, han planlagde uden for Manchester. Gennem denne gensidighed blev Howards tanker om den sociale og decentraliserede by ændret og bearbejdet.

DE KONTINENTALE GERMANSKE BYPLANTANKER

Howards og Geddes tanker fandt også grobund på kontinentet. I Tyskland var jorden måske mere end noget andet sted gødet for disse

Noter om R.P.A.A.*
(Regional Planning
Association of America).

Baggrunden for gruppens dannelse kan man finde i mellemkrigsårenes søgen efter en bedre boligpolitik. Disse spørgsmål blev blandt andet rejst i Journal of the American Institute of Architects. Det var en mand, som hed Charles H. Whitaker, som førte spørgsmålene frem. Det førte blandt andet til, at Frederick L. Acherman af forbundsregeringen blev sendt til England for at se på, hvad man her gjorde for at bedre boligforholdene. Samtidigt blev der arbejdet på en regionplan for New York-området, hvor Clarence Stein var sekretær for udvalget. Den private regionplangruppe, som ikke må sammenlignes med den mere formelle regionplanlægning for New York, blev dannet i 1923. De første medlemmer af gruppen var: F.L. Acherman, Frederick Bigger, A.M. Bing, John Bright, Stuart Chase, R.D. Kohn, Benton MacKaye, Mumford, Stein, Whitaker og Henry Wright. Senere kom Catherine Bauer med. Det var måske især hende, der sammen med de 4 sidstnævnte, der kom til at spille en væsentlig rolle i gruppen. Nogle af de første målsætninger for gruppen var: 1) at understøtte og undersøge mulighederne for skabelse af havebyer på grundlag af en sammenfattende planlægning for hele regionen, 2) udvikle relationer mellem USA og Storbritannien og i særlig grad skabe forbindelse til Patrick Geddes i Edinburgh, 3) udføre analyser med henblik på regionplanlægning o.s.v. Gruppen havde også kontakt med tyske planlæggere som May og Wilhelm Schmidt, sidstnævnte lavede regionplanlægning for Ruhr-distriktet. Et væsentligt mål for gruppen var ikke bare at undersøge effekterne, men også at finde frem årsagerne.

Eliel Saarinen (1873-1950). Han er uddannet som arkitekt i Helsingfors. I 1896 dannede han en tegnestue sammen med Geselsius og Lundgren. Sammen med dem blev han internationalt kendt, da de lavede den finske pavillon på verdensudstillingen i Paris (1899-1900). Saarinen blev tidligt påvirket af Richardson og Sullivan. Han fik 1922 2. præmie i en konkurrence om en

tanker. Allerede i 1902 blev der i Tyskland dannet et selskab for oprettelse af havebyer.

Ernst May, der i begyndelsen af 30-erne var stadsarkitekt i Frankfurt a. M., havde tidligere arbejdet i England hos Unwin på Hamstead Garden Suburb. Han oversatte Unwins bog, "Townplanning in practice" til tysk. May udarbejdede en generalplan for Frankfurt til udbygning af byen med en række satellitbyer, der hver skulle have i alt 10-20.000 indbyggere.

May flyttede i 1933 til Rusland. Sovjetunionen er måske det land i verden, som mest konsekvent har gennemført Howards ideer. I Sovjetunionen er nu opført mere end 1000 nye byer baseret på disse ideer.

I Skandinavien er planlægningen stærkt inspireret af engelsk planlægningstankegang, og her er Sverige formentlig det land, der mest konsekvent har fulgt Howards tanke om udbygning med en række satellitbebyggelser.

Selv om man vel næppe kan kalde Stockholm en decentraliseret storby, er planlægningen af Stockholm interessant ved den konsekvens, planlægningen er gennemført med. Store dele af Stockholms bymidte er således totalforny- et, i kontrast til den gamle del, der i vid udstrækning er bevaret i sin oprindelige mid- delalderlige form.

Corbusier var den geniale ener, som førte sig frem i Frankrig med en række utopiske forslag til fornyelse af storbyer.

Han var den naturlige førerskikkelse indenfor moderne arkitektur. Sammen med arkitektur-

hovedbygning for Chicago Tribune. Dette førte til, at han flyttede til USA, samtidigt med at han fortsatte med at arbejde i Europa. Saarinen var også planlægger og lavede en række byplanforslag. 1912 deltog han med et forslag til Canberra. Mellem 1911 og 1918 lavede han forslag til byplaner for Reval (Tallin) og Helsingfors. 1923 tog han initiativet til en revideret plan for Chicagos havnefront, hvortil han brugte ideer fra de forslag, han havde lavet for de ovennævnte byer. Som planlægger var han påvirket af Burnham.

Siegfried Giedion og CIAM* (1893-1968)

Svejtsisk arkitekturhistoriker. Han medvirkede til starten af CIAM, som fandt sted i Svejts 1928. Impulsen til gruppen var en velhavende, kunstinteresseret dame, Hélène de Mandrot. Stiftelsen fandt sted på hendes slot, La Sarraz. Dette møde blev betegnet CIAM I. Det næste møde fandt sted året efter i Frankfurt a. M. og det 3. i 1930 i Bruxelles. De 2 sidstnævnte kongresser behandlede boligspørgsmål på grundlag af Ernst Mays rapport, "Die Wohnung für das Existensminimum". De centrale personer i drøftelserne var arkitekterne fra Bauhaus, og man drøftede blandt andet den gennemførte bebyggelse, Weisenhof. Denne bebyggelse, hvor en del af Europas bedste arkitekter havde medvirket, var planlagt af Mies van der Rohe i 1927.

KRITIK AF ATHEN CHARTER OG CIAM

Som en direkte opposition mod CIAM blev der i begyndelsen af 50-erne dannet en gruppe, TEAM X. Gruppen bestod blandt andet af nedenævnte arkitekter. På CIAM X gør TEAM X direkte oprør mod funktionalismen og dens utilstrækkelighed.

Jacob B. Bakema (1914-). Han er uddannet som arkitekt i Delft. Efter uddannelsen arbejdede han nogle år hos professor van Eesteren i forbindelse med planlægning af Amsterdam. I 1948 gik han i samarbejde med van der Broek, og sammen har de lavet en del byplanarbejde. Bakema har selvstændigt været ansvarlig for blandt andet et kunstcenter i Rotterdam og en centerplan for St. Louis i USA.

skribenten Sigfried Giedion var le Corbusier fødselshjælper for gruppen omkring den moderne arkitektur, CIAM.

CIAM OG ATHEN CHARTER

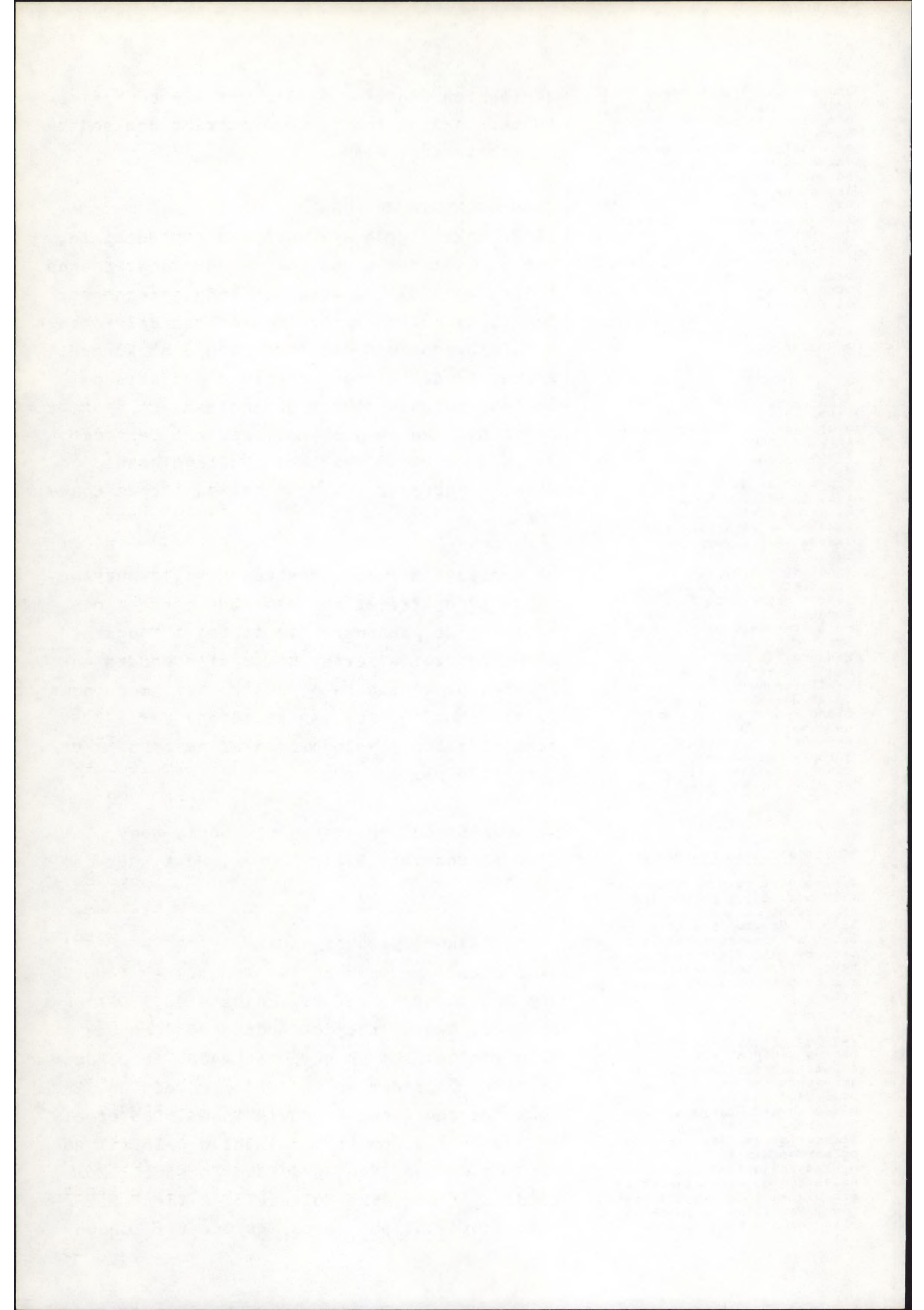
CIAM beskæftigede sig også med byplanlægning. Det var således hovedemnerne for kongresserne i 1933 og 1937. Emnerne for kongresserne var den funktionelle by. Der var en hel del romantik forbundet med den førstnævnte af kongresserne. En del af den foregik på et skib og tog sit udgangspunkt i Grækenland. En smuk baggrund, men en grell kontrast til det, der var ved at ske i Tyskland. Vedtagelserne på disse kongresser fik betegnelsen "Athen Charter".

På omslaget til den amerikanske 1973-oversættelse af charteret kan man læse navnene på nogle af de personer, der deltog i kongresserne og drøftelserne. De er alle kendte og betydelige kunstnere og arkitekter, men ingen af dem, bortset fra van Eesteren, der i 30-erne forestod planlægningen af Amsterdam, var egentlige planlæggere.

Det var blandt andet Legér, Moholy-Nagy, Giedion, Jeanneret, Allier, Moser, Sert, der deltog.*

PLANLÆGNING I STORBRIITANNIEN

Sideløbende med disse CIAM-kongresser fandt der som nævnt et reformarbejde sted i USA og England. Dette arbejde fandt sted i en vekselvirkning, som er så omfattende, at pladsen her ikke tillader en retfærdig udredning. En række personer tegner udviklingen. Det er alle mennesker, som står i åndelig gæld til Howard og Geddes. Men utvivlsomt også til Mumford, hvis bog "The Culture of Cities" har haft stor indflydelse på The Greater London

Peter og Alison Smithson (henholdsvis 1923- og 1928-)
Kendt som ophavsmænd til brutalismen. Udtrykket skal vist ikke forbindes direkte med brutalisme, men med at Peter som barn blev kaldt Brutus. De er især kendt for konkurrencen om Berlins city, hvor de fik 3. præmie.

Ralf Erskine (1914-).
Han er født i England og bosat i Sverige og arbejder i begge lande. I senere tid er han især kendt for en bebyggelse ved Newcastle, Byker. I Stockholm har han blandt andet lavet nogle bygninger ved universitetet, biblioteket og studentehuset.

Shadrach Woods (1923-1973).
Han er uddannet på New York University College. Fra 1948 arbejdede han hos le Corbusier i Paris, og herfra tog han til Algeriet og Marokko i 1955. Han har samarbejdet med Candilis og Josic om en række byplanarbejder både i USA og Europa. Da han døde var han professor i arkitektur ved Yale.

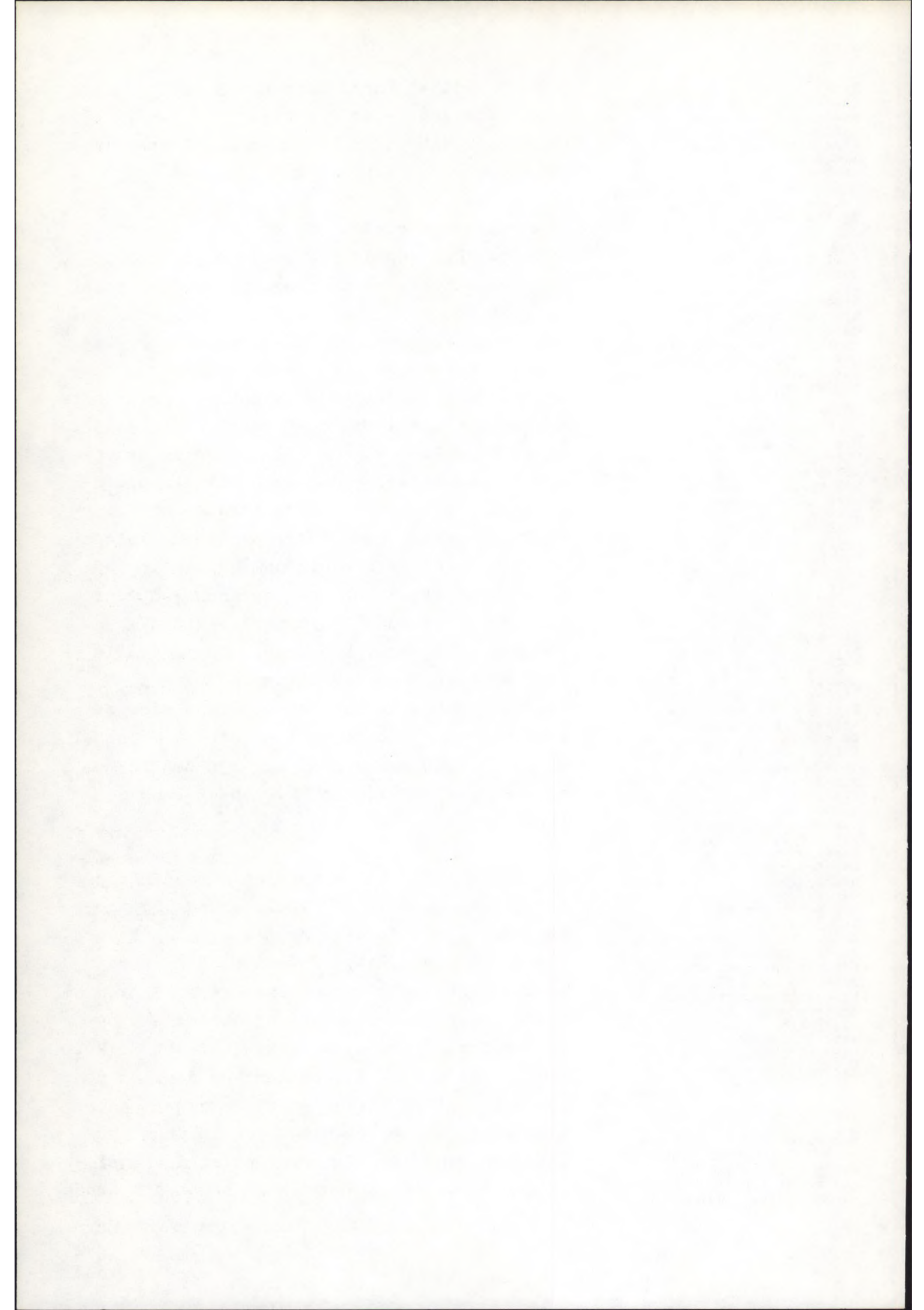
Raymond Unwin (1863-1940) og Barry Parker (1867-1947).
Howards ideer blev udviklet mellem 1900 og 1940. Unwin og Parker var de første, der i særlig grad udførte dem i praksis. De planlagde den første haveby, Letchworth, 1903. 1905-1909 gennemførte de Hamstead Garden Suburb. Bag ideen til denne haveforstad til London står den tidligere nævnte Henriette Barnett, der fandt, at Toynbee Hall-ideen burde føres ud i praksis ved, at man fra grunden planlagde en bebyggelse, hvor alle befolkningsgrupper var samlet. Sammen planlagde de også en lille by uden for York, New Earswick, for chokoladefabrikanten, Joseph Rowntree (1904). Unwin skrev blandt andet bogen "Nothing Gained by Overcrowding" (1912). Heri agiterede han for mindre tætheder i byer. Hans anbefaling var 30 huse pr. ha. Med den tids husstandstal var det omkring 100 mennesker pr. ha.

* Min kilde til denne oplysning om 7/8 åbent land stammer fra Peter Self i "The Planner". Det adskiller sig fra Howards tanke i 1902-udgaven, hvor

Plan fra 1944. Londonplanen har haft - omend ikke afgørende - så dog væsentlig indflydelse på planlægningen af blandt andet Stockholm og Københavns fingerplan.

Den vigtigste person bag Londonplanen er Patrick Abercrombie (1879-1957). En del af hans opfattelse af planlægning er inspireret af Mumfords tanker om en decentralisering af storbyen. Det som blev udmøntet i en række satellitbyer eller new towns. Tanken om det grønne bælte hidrørte i væsentligt omfang fra parkbevægelsen i USA og Unwins bearbejdelse. Ebenezer Howard må dog helt naturligt nævnes som den egentlige ophavsmænd til den decentraliserede storby. I hans første bog fra 1898 skitserede han en idé om den sociale by, som han forestillede sig som en samling af byer som satellitter omkring en hovedby. I alt skulle et sådan "cluster" bestå af 250.000 mennesker, hvor centralbyen skulle være på 58.000 og satellitterne hver på 32.000 mennesker. Han forestillede sig, at bebyggelserne skulle være spredt på et areal på ca. 26.000 ha, hvoraf kun 1/8 skulle bygges og 7/8 friholdes til åbent land og landbrug.*

Den sociale by skulle være en sammenfattende enhed, men sammensat af selv bærende byenheder. De enkelte bydele skulle opdeles i ward, som i det gamle City of London. Det er den første tanke om et naboskabsområde. Tanken om dette sociale, økonomiske og økologiske bylandskab var ikke så konsekvent tænkt i 1902-udgaven af bogen. Interessant er det, at den foreløbig sidste af de engelske new towns, Milton Keynes, er planlagt som en enhed på 250.000 mennesker. Interessant er det også, at den første CIAM-kongres efter krigen fandt

Howard siger: "Giv, lad os sige 6000 acres jord, og lad os bestrebe os for at udnytte det bedst muligt". Han forestillede sig her, at byen skal beslaglægge 1/6 af dette areal, og de 5/6 skal anvendes til åbent land og landbrug. 2.000 mennesker skal bo i dette åbne land. I byen skal bo 30.000 mennesker. Videre forestillede Howard sig, at havebyen skulle have en sådan størrelse og tæthed, at alle funktioner kunne nås til fods. Den skulle udgøre den ene satellit af 6 omkring en hovedby. 1.000 acres er 400 ha, d.v.s. 133 m² til hver person. Afstanden fra centrum til det åbne land var angivet til ca. 1 km.

sted i England i 1947, og at den blev afviklet i et fornøjeligt samvær med folkene fra Weisenhof. Venner og kolleger mødtes, umiddelbart efter at deres respektive nationer havde været i krig med hinanden, for at planlægge en ny og bedre verden. Det er disse fremragende arkitekter, som danner den tekniske og teoretiske baggrund for funktionalismen. En funktionalisme, som - især efter krigen - ikke mindst slog igennem i England, sideløbende med de ideer som var hentet hos Howard, men i strid med eksempelvis Unwins opfattelse. Det er arkitekterne, som står for denne udvikling, og en udvikling som i væsentlig grad har været påvirket af le Corbusier. Arkitekter, som er blevet beundret og efterlignet af mindre fremragende kolleger. Det begyndte da også langsomt at vise sig, at funktionalismen som idé ikke kunne holde. Ideen som imidlertid allerede havde båret frugt over hele verden. Den funktionelle by, som er gennemført i en blanding af form og byplanteori.

JANE JACOBS OG KRITIKKEN AF EFTERKRIGSTIDENS PLANLÆGNING

Det var blandt andet denne sammenblanding af form og byplanteori, som Jane Jacobs angreb i sin bog "The Life and Death of Great American Cities". Lewis Mumford følte sig meget stødt over dette angreb, fordi hun hævdede, at man sammenblandede havebytanken med le Corbusiers ideer.

Allerede under krigen skrev Mumford til Osborne med foragt om det arbejde, der lå til grund for Athen Charteret. Det var derfor direkte fornærmende, når Jane Jacobs satte hans tanker i relation til, efter Mumfords opfattelse, le Corbusiers forvirrende ideer. Umiddelbart efter, at Jane Jacobs bog var udkom-

met, skrev han til Osborne, at han glædede sig til at give hende et spark i den bagdel, hun så skødesløst havde blottet.

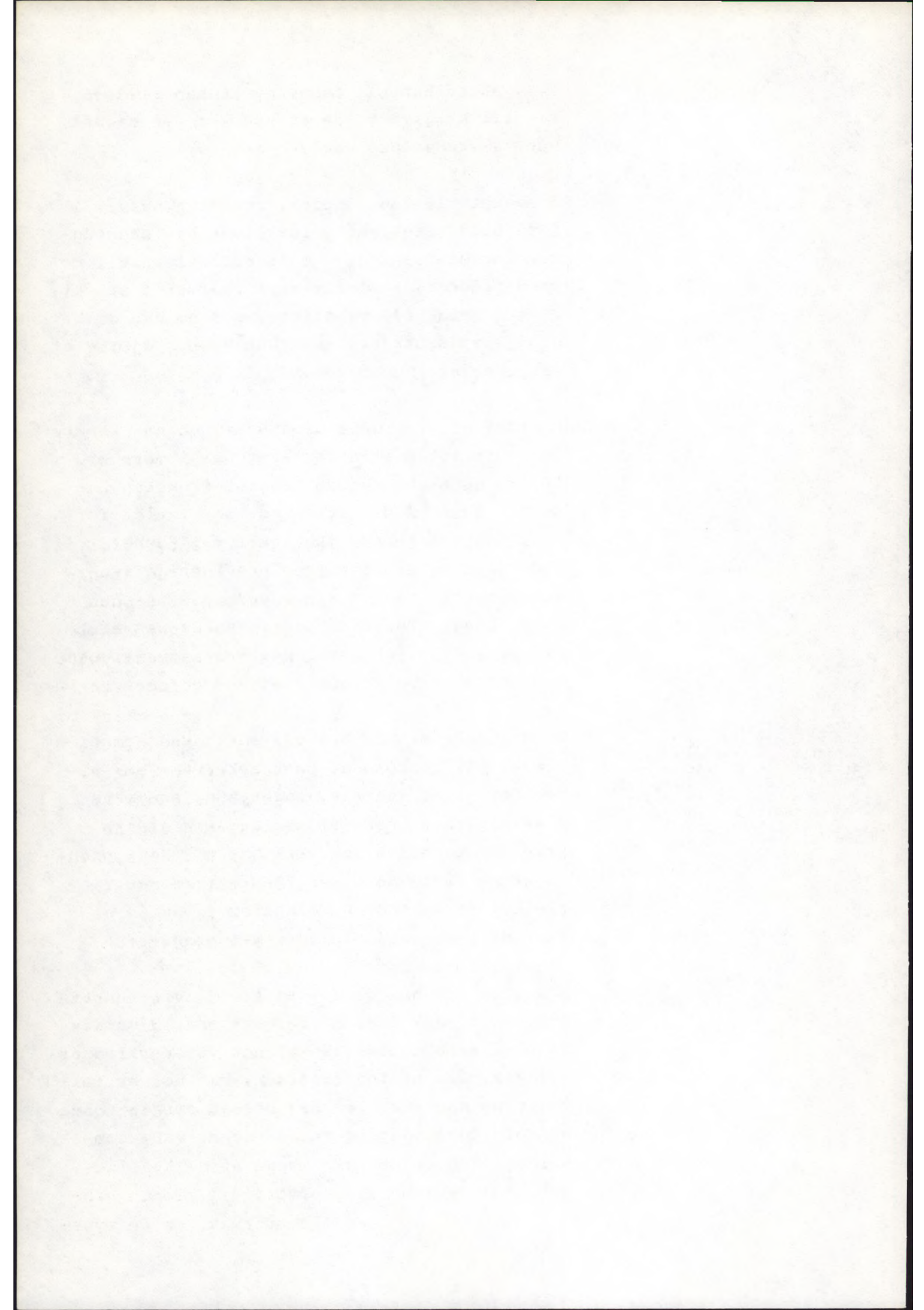
I svaret til Jane Jacobs, som er gengivet i "The Urban Prospect", forklarer han baggrunden for sin tankegang og forbindelsen til Howards tanker. Næsten mere fornærmende er det, at hun opfattede hans svar, som om han delte hendes synspunkter. Hvad han nu nok gjorde et langt stykke henad vejen.

Mumford belærte Jane Jacobs om, at han kendte New York efter at have levet der i mere end 50 år, og at han havde vandret i næsten hver eneste gade på Manhattan og boet i vidt forskellige kvarterer. "Det tæller i forhold til den viden og erfaring, en provinspige fra Scranton kan have." Han indrømmede, at hun havde brugt sine øjne godt. Men hendes slutninger er for letkøbte. Mumford sammenlignede dem med at bruge grødomslag mod cancer.

Jane Jacobs (1916-)
Hun er journalist og født i Scranton, Pennsylvanien. Hun arbejdede først 2 år på et lokalt blad, før hun kom til New York. Her arbejdede hun med forskellige grene af journalistikken, indtil hun kom til Architectural Forum.

Jane Jacobs brugte Bostons North End som eksempel på, hvordan et godt bykvarter bør være. Det er et kvarter, siger hun, som efter planlæggernes opskrift skulle være sidste trin før fornedrelsen. Det har alt det, planlæggerne fordømmer. Her findes ikke superblokke, sådan som le Corbusier og Stein elsker det, men små blokke i 4-5 etager.

I stedet for homogene kvarterer, hvor funktionerne er adskilte, findes her en rig variation af alle mulige funktioner og overflod af boliger. Her er ingen parker, men her er folkeliv på gaderne. Jeg har besøgt området både en kold forårsdag og en brændende varm sommerdag. Jeg fandt ikke mange af de kvaliteter, hun berømmer så varmt.

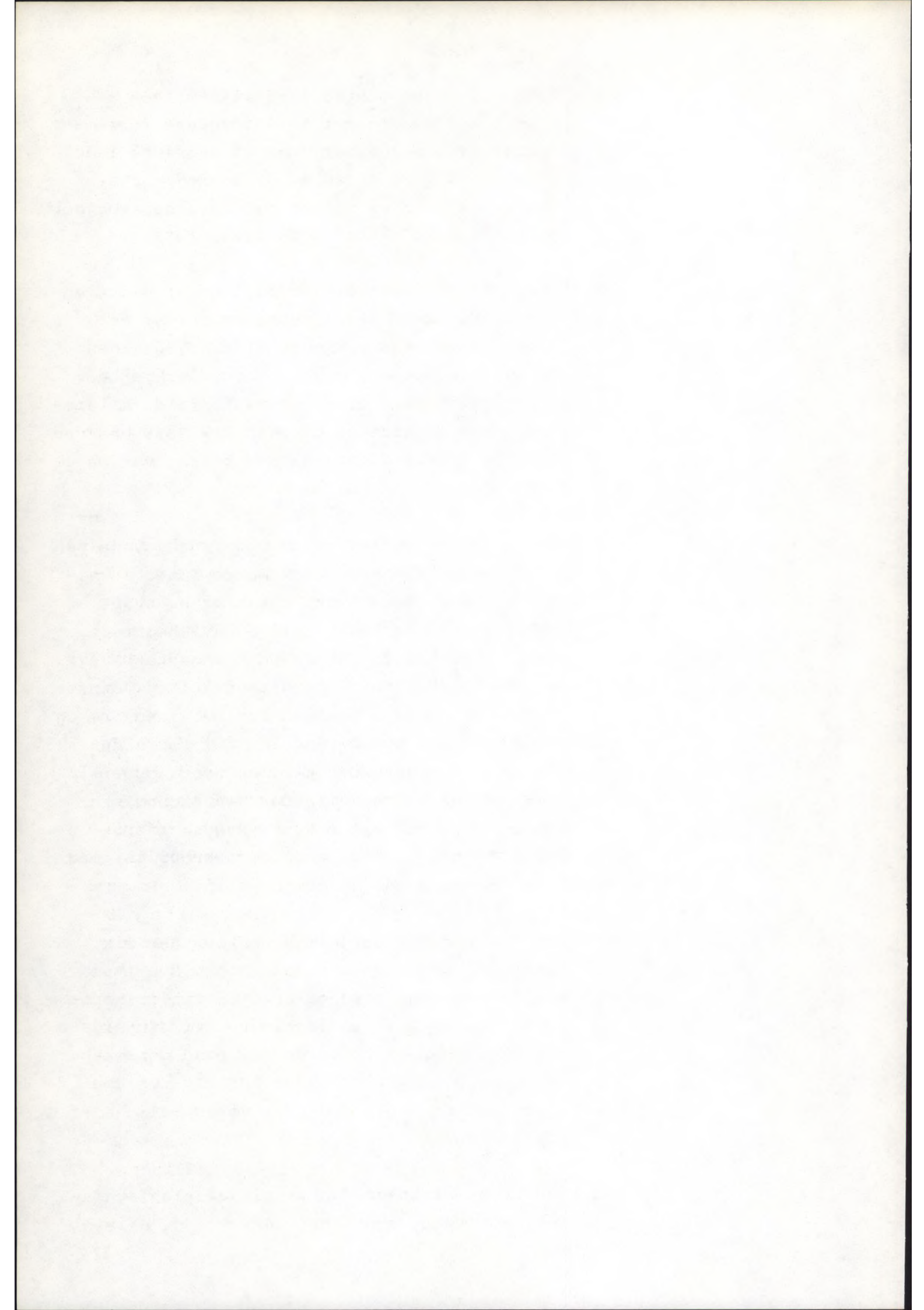
Mange af disse bebyggelsesmiljøer, som er bygget med baggrund i le Corbusiers formsprog, er bebyggelser, som må nedrives i de kommende år. På grund af disse fejlinvesteringer må en stor del af byfornyelsesarbejdet nu bestå i at rette op på disse fejl.

Når Mumford følte bitterhed over at blive angrebet for medskyld i dette spild, er det forståeligt. Han så meget tidligt, hvordan disse synspunkter, som le Corbusier førte frem, ville føre til byernes forfald. Allerede i "The Culture of Cities" fra 1938 beskrev han den tilstand, han fandt, byerne var på vej mod.

Le Corbusier indledte sin bog fra begyndelsen af 20-erne "The City of Tomorrow" med at sige, at alle gamle byers struktur er trådt af pakæsler! Le Corbusier ville have nedbrudt denne struktur for at skabe "menneskets vej". Men dette stadium i byernes udvikling "menneskets vej" kaldte Mumford for megalopolis, og opfattede det som begyndelse til forfaldet. Det trin man herefter når, er tyrranopolis, hvor parasitterne dominerer den økonomiske scene. Derefter vil byerne, stadig ifølge Mumford, nå det sidste trin, nekropolis, med krig, hungersnød, sygdom og sult.

Det var sådanne sørgelige tanker, der fik Lynch til at studere planlægning. Men Lynch når gennem sine studier af byer til et noget andet resultat. I indledningen til sin sidste bog skrev han, "At spørge om, hvad der skaber den gode by, er naivt. Byen er alt for kompliceret, og den er udenfor vores muligheder for kontrol!"

Ved at sammenholde den kritik af planlægningen, som Jane Jacobs har udtrykt, og de syns-

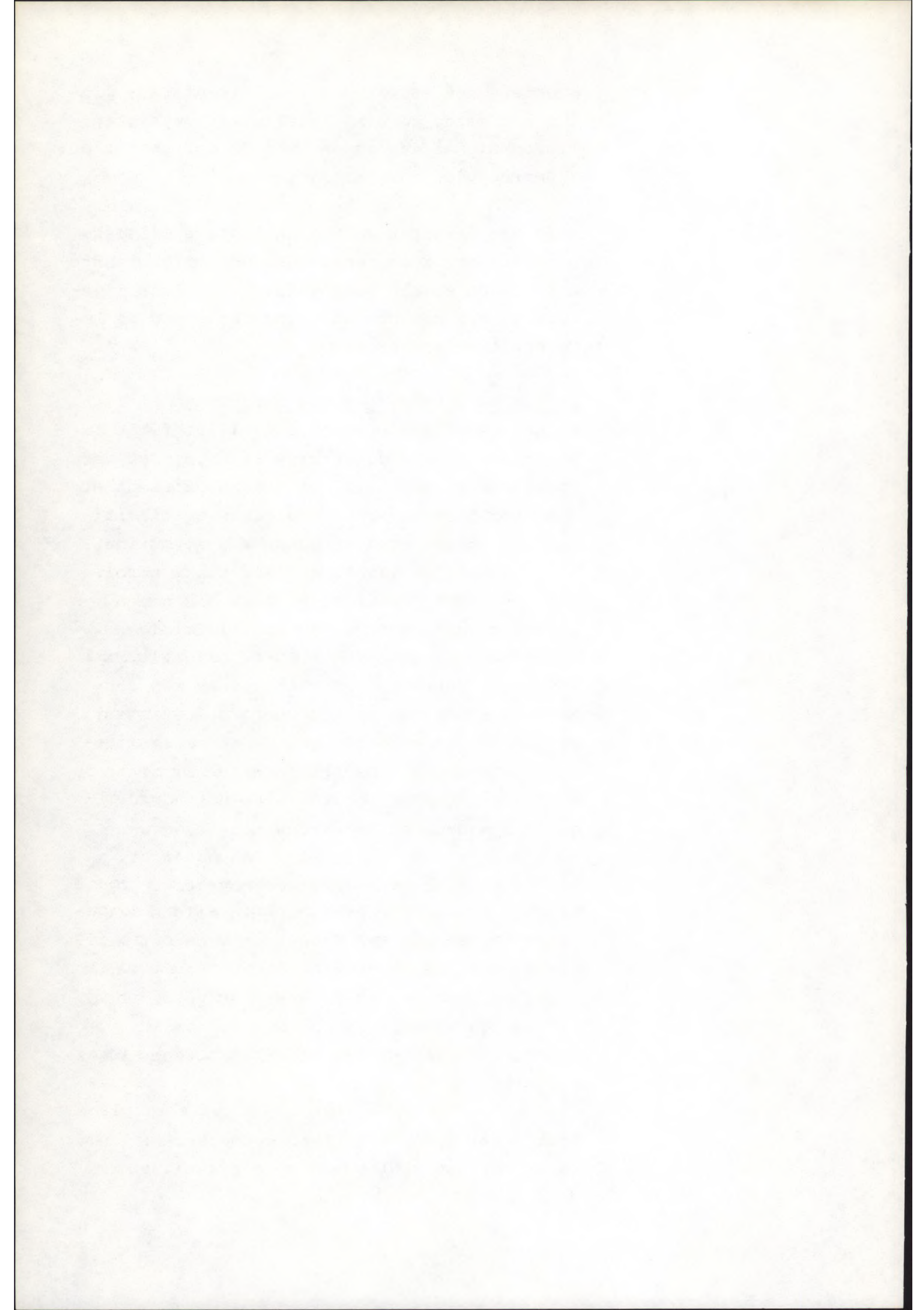
punkter, som Mumford og Lynch fremfører, finder man mange forbindelseslinier: Hensigten er nogenlunde den samme, men de opfatter problemerne vidt forskelligt.

Hvis man derefter ser på de fysiske miljøer, som er skabt i de senere år, og som genfindes i lignende skikkelser overalt i den vestlige verden, ser man her nær sammenhæng med le Corbusiers formsprog.

Det er en ulykkelig sammenhæng.

Vi har været alt for villige til at følge le Corbusier i hans opfattelse af byen. Det har blandt andet ført til, at man har forsøgt at nedbryde byernes århundred gamle og traditionsrige struktur, hvor gaden var et område, hvor væsentlige livsfunktioner kunne udfoldes. I stedet for at være vendt mod gaden blev bebyggelsen nu vendt mod tilfældige parkanlæg. Så sent som i 1960, umiddelbart før Jane Jacobs rettede sit angreb mod den moderne bevægelse, skrev Mumford i et essay, at 2 komplementære bevægelser er nødvendige og mulige for at imødegå følgerne af denne udvikling. Den ene består i at udtynde de gamle bymidter og her skabe mindre, grønne områder, fri for biltrafik. Den anden at fortætte de spredte forstadsbebyggelser og tilføje dem mere variation. Han kaldte sit essay "Landscape and Townscape", og det er gengivet i "The Highway and the City". Han gennemgår her den skade, man har påført byerne ved den tilfældige spredning, som har været karakteristisk for efterkrigstidens bebyggelser.

Boston var også Kevin Lynchs foretrukne område, når han skulle beskrive bykvalitet.

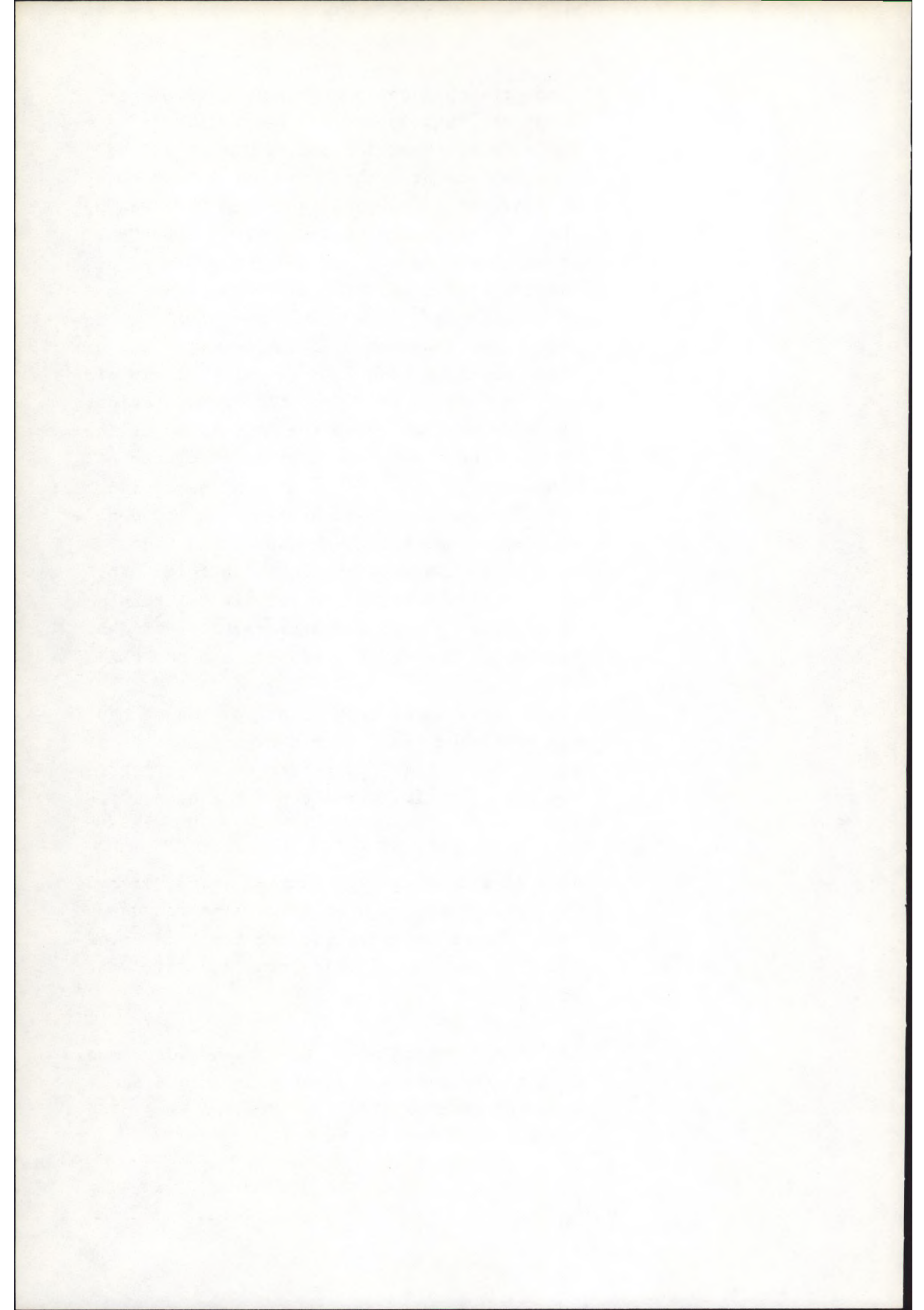

Lynch fik oprindelig en traditionel amerikansk arkitektuddannelse, men læsning af Mumfords bøger "Technics and Civilization" og "The Culture of Cities" fik ham til at søge en uddannelse som planlægger ved MIT (Massachusetts Institute of Technology) i Boston. Efter at have afsluttet denne tog han på et længere tids ophold i Italien. Herefter vendte han tilbage til Boston og begyndte det arbejde, der resulterede i den bog, han blev kendt på, "The Image of the City". I sin sidste bog "A Theory of Good City Form" udvider han sine betragtninger fra "The Image of the City". Lynch fandt, at byen er et system af menneskelige grupper, og at dens vækst i det væsentlige sker i overensstemmelse med den økonomiske udvikling. Et andet sted siger han, at byen er som et elektrisk felt, hvor et område karakteriseres ved sin tiltrækning. Byens fysiske udformning er resultat af den rumlige placering af personer, som gør ting.

Lynch har i bogen beskæftiget sig meget med den normative teori og med byen som en organisme. De fysiske omgivelser er et udtryk for den form for liv, der leves i disse omgivelser,

Hvis vi ændrer samfundsformen, ændrer vi også det fysiske miljø. Byen er ikke som en computer eller et nervesystem, der kan lære at efterligne mønstre eller reorganisere sit eget netværk.

Jeg tror, Mumford nåede til nogenlunde samme opfattelse, idet han efter en heftig diskussion med Osborne sluttede: "Du kan ikke planlægge mennesket, min kære F.J.O."

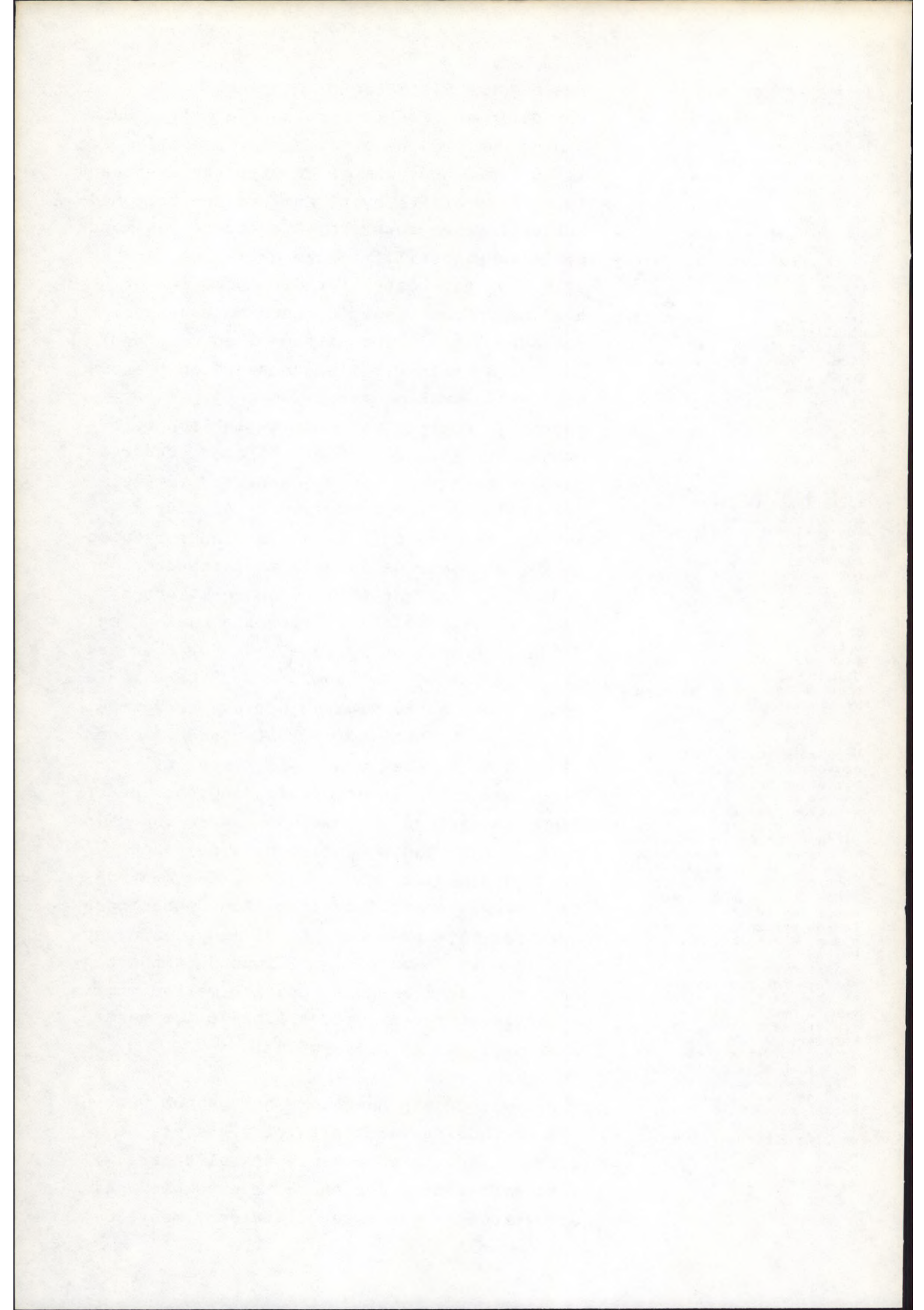
Daniel Burnham (1846-1912) forsøgte forgæves at blive optaget på arkitektskolerne ved Yale og Harvard. Han arbejdede derefter på en arkitekttegnestue, men da han ikke havde evner som tegner, beskæftigede han sig med tilfældigt arbejde, indtil han 1871 kom til Chicago. På den tegnestue, han nu fik arbejde på, Carter, Drake and Wright (ikke Frank Lloyd, der først begyndte at arbejde i Chicago i 1888 hos Sullivan), traf han John W. Root, der var tegnestuens chef for New York afdelingen. Chicago var det år brændt, og Root blev af firmaet kaldt hjem for at forestå de genopbygningsarbejder, tegnestuen fik. Burnham så, hvilke muligheder her var, og han overtalte Root til, at de sammen skulle danne et arkitektfirma. Sammen byggede de nogle skyskrabere, men det var, da Burnham blev valgt som organisator for den forestående verdensudstilling, at Burnham på sin vis tog føringen i Chicago. Sullivan, der havde stor respekt for Roots talent, men mindre for Burnhams, blev herved sat noget i "skyggen". Sullivan fik ikke i forbindelse med udstillingen de helt store opgaver, men hans transportbygning blev udstillingens mest originale arkitektur. Chicago-udstillingen, 1893, blev på en måde en milepæl i byplanhistorien.

Burnham er først og fremmest organisator og planlægger, og som sådan er han interessant. Han er den første, der beskæftiger sig med centerplanlægning. Udstillingen blev et eksempel på de nye monumentale bymidter, og de passede godt til de nye kommercielle bosser. Han kom til at planlægge "business district" i mange amerikanske byer. Han lavede byplan for San Francisco, Cleveland, Washington, Chicago m.fl. Ud over, at han rejste over hele USA for at agitere for planlægning, rejste han over hele verden. Det var formentlig hans overskud som arkitekt, hvor han også var førende, der gav ham mulighed for at foretage disse rejser og planlægningsforslag, som ikke var særlige givtige. Blandt hans mest kendte skyskrabere er Flatiron i New York, som han byggede omkring århundredskiftet, efter at Root var død. Burnham døde på en af sine rejser, i Heidelberg.

FRA BURNHAM TIL MUMFORD

Der er ingen direkte forbindelse mellem Burnham og Mumford. De er lige så forskellige som ild og vand. Burnham er den typiske eksponent for laissez-faire byen. Mumford det stik modsatte. Burnham forsøgte at overføre den monumentale byggestil fra Europa til USA. En stil, som gav udtryk for den magt, der erhverves gennem penge. Burnham betegnes som den ægte Yankee, der virkede i en tid, hvor man i USA skelner mellem "bosser" og "reformatorer". Burnham var en ydmyg tjener for bosserne. Mumford var mere typisk som reformator, der gav udtryk for, at magt erhverves på bekostning af andres ydelser og ydmygelser. Allerede i begyndelsen af århundredet kritiseredes da også Burnhams plan for Chicago for at savne det, som karakteriserede den gode plan. Man har stillet spørgsmålstejn ved, om "City Beautiful" er planlægning, og man har så stillet spørgsmålet: "Hvad er det, der adskiller de 2 forhold". Ved flere konferencer har man forsøgt at besvare spørgsmålet. Blandt andet ved en konference i London 1910, hvor Burnham viste sin planer til de byer, han havde lavet planlægning for. Her på denne konference opsummerede man de foregående 50 års byplanlægning, som havde fundet sted verden over. Man vurderede den konfrontation, man nu stod overfor. Konfrontationen over for havebybevægelsen. På mange måder synes jeg, vi i dag er i en lignende situation, hvor vi står i en konfrontation mellem stærke erhvervsinteresser og det almindelige menneskes krav til et bedre miljø.

Planlægningens penneførere har gennem næsten 3/4 århundrede været alt for sikre på, at planlægningen skabte bedre bykvaliteter. Naturligvis findes der en række eksempler på, at dette også har været tilfældet, men i det

Uanset hvad man mener om Burnham, er det en kendsgerning, at han påvirkede sin samtid i betydelig grad. 233 byer brugte ham til at lave forslag til forbedring af bymidterne. "Beauty in high places is what we want", blev der sagt. Og Burnham sagde: "Make no little plans, they have no magic to stir mens blood". Man hentede inspiration fra L'Enfants plan til Washington og Haussmanns omdannelse af Paris 1853. Mellem 1907 og 1909 blev der nedsat over 700 planlægningskommissioner, og private konsulenter havde travlt med at lave masterplaner for byerne. Med Burnham blev planlægningen professionel. Zonedragning blev populært, først og fremmest fordi det beskyttede fast ejendom. Forretningsmænd var lykkelige for "City Beautiful"-bevægelsen og finansierede programmer for en vedligeholdelse af det kommercielle centrale "business district".

store og hele har der mere været tale om manipulation med menneskets omgivelser. Jeg synes, de fleste eksempler viser, at planlægningen mest har været til gavn for sikring af fast ejendom, og den har skabt de bedste vilkår for ejendomsspekulation.

I alle verdens storbyer findes områder, hvor livet udfolder sig myldrende og broget, fordi folk kan lide det sådan! Her findes de bykvaliteter, som skabes af manden på gaden og ikke ved et tegnebord eller på grundlag af nogle teser eller matematiske beregninger.

Nyhavn København 17 juli 1982

BTJ

